

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «Ψυχολογία»

Κατεύθυνση «Ταυτότητες και διαπροσωπικές σχέσεις»

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των προσφύγων της Μόριας Λέσβου από κατοίκους της περιοχής και εργαζομένους εντός του Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ.)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΓΡΙΒΑ Ιωάννα

Αθήνα, 2020

Τριμελής επιτροπή

Άννα Μαντόγλου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Παναγιώτης Κορδούτης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Άννα Τουλουμάκου, Μεταδιδακτορική Υπότροφος, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Copyright© Γρίβα Ιωάννα, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Κ.Υ.Τ) στη Μόρια Λέσβου, έπειτα από συνεννόηση με το διοικητή του κέντρου, καθώς και με το διοικητή του Προαναχωρησιακού Κέντρου Κράτησης Αλλοδαπών (ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α), που βρίσκεται στο χώρο.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	6
Abstract	7
Εισαγωγή.....	8
Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα.....	8
Κοινωνικές αναπαραστάσεις.....	9
Απανθρωποποίηση.....	13
Μέθοδος.....	18
Αποτελέσματα.....	21
Συζήτηση.....	30
Βιβλιογραφία.....	34
Παράρτημα.....	37

Πίνακες

Πίνακας 1. Χαρακτηριστικά συμμετεχόντων	20
Πίνακας 2. Κατηγοριοποίηση θετικών και αρνητικών χαρακτηριστικών των προσφύγων και των αξιών τους	21
Πίνακας 2 ^α . Κατηγοριοποίηση θετικών και αρνητικών χαρακτηριστικών των προσφύγων και των αξιών τους.(βλ. Παράρτημα)	
Πίνακας 3. Συχνότητα εμφάνισης θεματικών κατηγοριών (θετικών και αρνητικών χαρακτηριστικών και αξιών) ως προς στοιχεία της ταυτότητα των συμμετεχόντων.(βλ. Παράρτημα)	
Πίνακας 4. Ομάδες που προέκυψαν από την Αυτόματη Ιεραρχική ταξινόμηση	25
Πίνακας 5.Ανάλυση παραγόντων κλίμακας human nature/ human uniqueness	27
Πίνακας 6. Δείκτης εγκυρότητας της κλίμακας	28
Πίνακας 7. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της ανιμαλιστικής και μηχανιστικής απανθρωποποίησης	30

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1. Παραγοντικό διάγραμμα θετικών, αρνητικών χαρακτηριστικών και αξιών σε σχέση με τον τύπο ερωτώμενου, το φύλο και το εκπαιδευτικό επίπεδο	24
--	----

Σχήματα

Σχήμα 1. Μοντέλο απανθρωποποίησης σύμφωνα με τον Haslam (2006)	15
--	----

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας ήταν η μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων των εργαζομένων εντός του Κ.Υ.Τ (Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης) στη Μόρια Λέσβου, καθώς και κατοίκων της ευρύτερης περιοχής (γενικός πληθυσμός) για τους πρόσφυγες. Στην έρευνα συμμετείχαν 70 άτομα ($N=70$), εκ των οποίων 37 είναι εργαζόμενοι μέσα στο camp, ενώ τα υπόλοιπα 33 άτομα ανήκουν στο γενικό πληθυσμό. Οι συμμετέχοντες απάντησαν σε ανοιχτές ερωτήσεις σε θέματα σχετικά με τα θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά των προσφύγων, καθώς και τις αξίες που τους αποδίδουν. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ταυτότητα των συμμετεχόντων (εργαζόμενοι/γενικός πληθυσμός, φύλο, εκπαιδευτικό επίπεδο) επηρεάζει την αναπαράσταση για τους πρόσφυγες. Συγκεκριμένα, οι εργαζόμενοι παρουσιάζουν πιο θετική αναπαράσταση για τους πρόσφυγες από το γενικό πληθυσμό. Διαπιστώθηκε, επίσης, ότι όσο πιο υψηλό είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο του ερωτώμενου, τόσο πιο θετική είναι η αναπαράσταση για τους πρόσφυγες. Όσο για το φύλο, έγινε φανερό ότι οι άντρες έχουν πιο αρνητική αναπαράσταση για τους πρόσφυγες. Επίσης, οι συμμετέχοντες απαντούσαν σε μια κλίμακα απανθρωποποίησης, μια συγκεκριμένη αναπαράσταση που μελετήθηκε, με σκοπό να ελεγχθεί αν και σε αυτή την περίπτωση η ταυτότητα του ερωτώμενου επηρεάζει το βαθμό και τον τρόπο απανθρωποποίησης των προσφύγων. Ως προς τη μελέτη της απανθρωποποίησης, δε βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς το βαθμό και τον τρόπο απανθρωποποίησης σε σχέση με την ταυτότητα των ερωτώμενων.

Λέξεις-Κλειδιά: Μόρια, Λέσβος, αναπαράσταση, πρόσφυγες, απανθρωποποίηση

Abstract

The aim of this paper was to study the social representations of refugees, formed by the employees in the hotspot of Moria, Lesbos, and residents of the area. Our sample was 70 people, 37 employees and 33 residents. The participants filled some open questions about the positive and the negative traits of refugees and their values. The results shown that the participant's identity (employee/resident, gender and level of education) affects the representation they form. Specifically, the employees seem to have a more positive representation than the residents for the refugees. It was, also, obvious that as long as the level of education gets higher, the representation becomes more positive. Finally, men seem to have a more negative representation about them. Additionally, they answered to a scale of dehumanization, a specific representation, in order to find out whether the identity of the participant affects the dehumanization of refugees, but we did not find significant differences between the different variables and the dehumanization.

Keywords: Moria, Lesbos, representation, refugees, dehumanization

Εισαγωγή

Στην παρούσα διπλωματική εργασία διερευνώνται οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των εργαζομένων στο camp στη Μόρια Λέσβου, καθώς και του γενικού πληθυσμού της ίδιας περιοχής για τους πρόσφυγες. Ελέγχεται, επίσης, μια συγκεκριμένη αναπαράσταση, που βιβλιογραφικά φαίνεται να αφορά τους πρόσφυγες, αυτή της απανθρωποποίησης. Συγκεκριμένα, μελετάται ο βαθμός απανθρωποποίησης καθώς και ο τρόπος απανθρωποποίησης, ανιμαλιστικός ή μηχανιστικός, των προσφύγων, σύμφωνα με το μοντέλο απανθρωποποίησης του Haslam (2006). Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η καλύτερη κατανόηση των σχέσεων των εργαζομένων εντός του κέντρου αλλά και του γενικού πληθυσμού με τους πρόσφυγες. Τα πορίσματα της έρευνας μπορεί να οδηγήσουν στη χάραξη στρατηγικών ομαλής συμβίωσης και συνεργασίας των ομάδων μέσα από δράσεις κοινωνικού χαρακτήρα και ενημερώσεις.

Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα

Το θέμα των προσφύγων απασχολεί ιδιαίτερα την ελληνική πραγματικότητα τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, στην Ελλάδα υπάρχουν 58.000 πρόσφυγες, με το 43% εξ αυτών να προέρχεται από τη Συρία. Περίπου 1. 065.000 πρόσφυγες και μετανάστες έφτασαν από θαλάσσης στην Ελλάδα, το διάστημα από το 2015 έως και τα τέλη Μαρτίου του 2018. Το 2019 στην Ελλάδα έφτασαν 8.604 πρόσφυγες και μετανάστες, εκ των οποίων σχεδόν 5.500 μέσω θαλάσσης (www.unhcr.org).

Όσοι από αυτούς εισέρχονται χωρίς νόμιμα έγγραφα στη χώρα υποβάλλονται σε διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης στα κέντρα υποδοχής που υπάρχουν σε αρκετά σημεία της Ελλάδας, με το μεγαλύτερο όγκο προσφύγων να συγκεντρώνεται στα κέντρα κράτησης της Λέσβου, της Χίου και της Σάμου μέχρι να εκδοθούν οι αποφάσεις αίτησης ασύλου (www.unhcr.org).

Οι ΜΚΟ, που δραστηριοποιούνται, στο χώρο συνεισφέρουν στην αξιοπρεπή διαβίωση των προσφύγων στα κέντρα αυτά σε συνεργασία με τους αστυνομικούς που εργάζονται στα Προαναχωρησιακά Κέντρα Κράτησης Αλλοδαπών (ΠΠΟ.ΚΕ.Κ.Α) (Afouxenidis ,Petrou,Kandyilis,Tramountanis, Giannaki,2017; Gkionakis,2016; Skleparis & Armakolas, 2016). Ο Gkionakis(2016), ωστόσο, επισημαίνει ότι η προσπάθεια προσφοράς βοήθειας στους πρώτους πρόσφυγες που

κατέφθαναν μέσω θαλάσσης στο νησί της Λέσβου δε γινόταν οργανωμένα, καθώς δεν υπήρχε συνεργασία μεταξύ των εθελοντών και των Μ.Κ.Ο αλλά και των ομάδων των Μ.Κ.Ο μεταξύ τους. Οι περισσότεροι από αυτούς δεν είχαν τις γνώσεις που ήταν απαραίτητες για τη διαχείριση των θεμάτων των προσφύγων που κατέφθαναν στο νησί, παρατηρεί ο Gkionakis, ο οποίος υπήρξε εκπαιδευτής σε πρόγραμμα εκπαίδευσης στις ψυχολογικές πρώτες βοήθειες και την αυτο-φροντίδα για φροντιστές, που απευθυνόταν σε αστυνομικούς και εργαζομένους στις οργανώσεις που δραστηριοποιούνταν στο πλαίσιο αυτό.

Οι πρόσφυγες ανέκαθεν αποτελούσαν κοινωνική ομάδα που υφίσταται διακρίσεις και περιθωριοποίηση, αφού αντιμετωπίζονται ως εξω-ομάδα «εχθρική» προς την ενδο-ομάδα. Η μελέτη θεμάτων που αφορούν τη μεταχείριση των προσφύγων παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς πρόκειται για μια ομάδα που προκαλεί ταυτόχρονα φόβο και συμπάθεια (da Silva Rebelo, M. J., Fernández, M., & Achotegui, J., 2018, www.unhcr.org). Η έρευνα στον τομέα της απανθρωποποίησης έχει ασχοληθεί με περιθωριοποιημένες, λόγω της φυλής, της εθνικότητας και των πολιτικών πεποιθήσεων, κοινωνικές ομάδες. Αρκετές έρευνες έχουν, επίσης, διεξαχθεί με σκοπό να αποτυπώσουν την αναπαράσταση του πρόσφυγα. Σχετικές έρευνες και για τις δύο θεματικές θα παρουσιαστούν στις αντίστοιχες ενότητες.

Κοινωνικές αναπαραστάσεις

Ο Durkheim (1898) εισήγαγε την έννοια των «αναπαραστάσεων» στην κοινωνιολογία. Οι αναπαραστάσεις για εκείνον αποτελούσαν μια γενική κατηγορία ψυχικών και κοινωνικών φαινομένων. Τις χαρακτήρισε ως συλλογικές για να τονίσει την υπεροχή της συλλογικής σκέψης έναντι της ατομικής.

Ο Moscovici, στη συνέχεια, ασχολήθηκε διεξοδικά με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Η κοινωνική αναπαράσταση είναι μια κοινωνιογνωστική διεργασία μέσω της οποίας το κοινωνικό υποκείμενο πλησιάζει το αντικείμενο, το οποίο μπορεί να είναι ένα πρόσωπο, ένα πράγμα, ένα γεγονός, μια ιδέα, μια θεωρία με σκοπό να το κατανοήσει. Αφορούν πάντα ένα υποκείμενο για ένα αντικείμενο (Moscovici, 1961/2001). Σύμφωνα με το Moscovici, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις συνιστούν μια ψυχολογική οργάνωση, μια μορφή γνώσης, που δεν καθοδηγεί απλώς τη συμπεριφορά, αναπαράγοντας συμπεριφορές σαν να αντιδρά σε κάποιο εξωτερικό ερέθισμα, αλλά αναμορφώνει τα στοιχεία του περιβάλλοντος, στο οποίο θα εκδηλωθεί η συμπεριφορά. Πρόκειται για μια προσπάθεια εξοικείωσης με το

πραγματικό, με αυτό που συμβαίνει, με σκοπό να αποδώσουμε κάποιο νόημα σε αυτό που βλέπουμε, να συμπληρώσουμε τα κενά που έχουμε σχετικά με κάποιο αντικείμενο με γνώσεις που ήδη έχουμε.

Ο Moscovici(1961) αναφέρεται επίσης, στην έννοια και την αντίληψη. Η πρώτη αποτελεί μια διανοητική έννοια ενώ η δεύτερη έχει να κάνει με τις αισθήσεις. Η αναπαράσταση έχει μια αντιληπτική πλευρά, αφού προϋποθέτει την παρουσία του αντικειμένου και μια εννοιολογική, που προϋποθέτει την απουσία του. Οι δύο αυτές διαδικασίες εναλλάσσονται. Η εννοιολογική διαδικασία στοχεύει στην οργάνωση και το φιλτράρισμα του αντικειμένου κατά την απουσία του ενώ η αντιληπτική διαδικασία συντελεί στην αισθητηριακή καταγραφή του αντικειμένου κατά την παρουσία του. Επομένως, φαίνεται πως η αναπαράσταση έχει δύο όψεις, μια απεικονιστική και μια αντιληπτική. (Moscovici, 1961).

Οι ακόλουθες διαστάσεις καθορίζουν το περιεχόμενο και τη σημασία των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Η πληροφορία, η στάση και το πεδίο αναπαράστασης καθορίζουν την οργάνωση και το περιεχόμενο τους. Η πληροφορία αφορά τόσο στην ποσότητα όσο και στην ποιότητα των γνώσεων που έχει ένα άτομο ή μια ομάδα για ένα κοινωνικό αντικείμενο. Η στάση αναφέρεται στο θετικό ή αρνητικό προσανατολισμό του κοινωνικού υποκειμένου προς το κοινωνικό αντικείμενο. Εκφράζει το γενικά σταθερό προσανατολισμό του κοινωνικού υποκειμένου προς το αντικείμενο. Τέλος, το αναπαραστασιακό πεδίο ή εικόνα αναφέρεται σε έναν αριθμό πληροφοριών που οργανώνονται και ιεραρχούνται με σκοπό να νοηματοδοτήσουν το περιεχόμενο της αναπαράστασης (Moscovici, 1961,2001,Μαντόγλου & Μελέτη, 2013).

Ο Moscovici(1961) μίλησε, επίσης, για τον τρόπο σχηματισμού των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Σχηματίζονται μέσω δύο διαδικασιών, της αντικειμενοποίησης, όπου συγκεκριμενοποιείται το αφηρημένο, ένα ιδεατό δηλαδή σχήμα γίνεται πραγματικό, και της επικέντρωσης, όπου το αντικείμενο της αναπαράστασης ενσωματώνεται στο αξιακό σύστημα του υποκειμένου. Κατά την επικέντρωση, το νέο αντικείμενο προσαρμόζεται σε μια κατηγορία που ήδη υπάρχει, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί πιο εύκολα από το υποκείμενο. Ο Moscovici θεωρούσε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις δυναμικές, ότι υπόκεινται δηλαδή σε αλλαγές, τροποποιήσεις και μετασχηματισμούς όταν απειληθούν από κάποιο εξωτερικό γεγονός που διαταράσσει τη δομή τους. (Moscovici, 1961, Μαντόγλου, Μελέτη, 2013)

Σύμφωνα με τη Jodelet (1989), η κοινωνική αναπαράσταση είναι μια μορφή, κοινωνικά επεξεργασμένης γνώσης, που συμμετέχει στην οικοδόμηση μιας κοινά αποδεκτής πραγματικότητας για ένα κοινωνικό σύνολο. Για τη Jodelet, η διαδικασία της αντικειμενοποίησης, κατά το σχηματισμό της αναπαράστασης, συμβαίνει σε τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο είναι η αποπλαισίωση μέρους πληροφοριών που είναι σημαντικές για το αντικείμενο με σκοπό το κοινωνικό υποκείμενο να τις εντάξει στο δικό του σύστημα. Κατά το δεύτερο στάδιο, σχηματίζεται ο πυρήνας του αντικειμένου μέσω της σύνθεσης αφηρημένων εννοιών. Τρίτο και τελευταίο στάδιο είναι αυτό της φυσικοποίησης, όπου το αντικείμενο έχει αποκτήσει σχήμα και αποτελεί πλέον μια οριοθετημένη οντότητα (Jodelet,1989). Η επικέντρωση συμβαίνει μέσω δύο διαδικασιών, της αφομοίωσης, όπου το νέο αντικείμενο συνδέεται με ήδη γνώριμα και οικεία αντικείμενα και της ενσωμάτωσης του νέου στο ήδη υπάρχον σύστημα σκέψης.

Σύμφωνα με έναν άλλο ορισμό, η κοινωνική αναπαράσταση είναι ένα οργανωμένο και δομημένο συμβολικό σύστημα που επιτρέπει την κατανόηση και ερμηνεία του κοινωνικού περιβάλλοντος (Abric, 2001). Πρόκειται για κοινωνιο-γνωστικά οικοδομήματα, γνωστικά γιατί εμπλέκουν γνωστικές και ψυχολογικές διεργασίες και κοινωνικά αφού οι διεργασίες αυτές συμβαίνουν μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο (Abric,1993).

Σύμφωνα με τον Abric (1994), οι κοινωνικές αναπαραστάσεις εξυπηρετούν τέσσερις λειτουργίες. Αρχικά, μέσω των κοινωνικών αναπαραστάσεων τα κοινωνικά υποκείμενα αποκτούν γνώσεις, οι οποίες εξυπηρετούν την επικοινωνία και την αλληλεπίδρασή τους με τα υπόλοιπα κοινωνικά υποκείμενα. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, εξυπηρετούν, επίσης, τη λειτουργία της ταυτότητας, αφού οι κοινές αναπαραστάσεις κατηγοριοποιούν τα μέλη μιας ομάδας και τα διακρίνουν από τις άλλες. Παράλληλα, το άτομο νιώθει ότι ανήκει σε μια ομάδα με την οποία μοιράζεται τις ίδιες αναπαραστάσεις για την πραγματικότητα. Η τρίτη λειτουργία των κοινωνικών αναπαραστάσεων έχει να κάνει με το γεγονός ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις λειτουργούν σαν εργαλείο πρόβλεψης συμπεριφορών αφού καθορίζουν τις ατομικές και κοινωνικές συμπεριφορές σύμφωνα με αυτό που είναι γενικά αποδεκτό κοινωνικά. Έτσι, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις επιτελούν μια ακόμη λειτουργία, αυτή της αιτιολόγησης μιας συμπεριφοράς αφού αυτή έχει ήδη εκδηλωθεί. Τα στερεότυπα, για παράδειγμα, επιστρατεύονται συχνά ως δικαιολογία για αυθαίρετες και άδικες ενέργειες απέναντι σε άτομα ή ομάδες (Abric,1994). Η

κοινωνική αναπαράσταση της απανθρωποποίησης, όπως θα δούμε παρακάτω, χρησιμοποιείται συχνά για να δικαιολογήσει ακραίες ενέργειες σε βάρος του «άλλου», του διαφορετικού.

Ο Abric (1993) προτείνει μια δομική προσέγγιση σχετικά με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Σύμφωνα με τον Abric, η κοινωνική αναπαράσταση οργανώνεται γύρω από έναν κεντρικό πυρήνα, ο οποίος περιλαμβάνει τα κεντρικά στοιχεία που συνθέτουν την αναπαράσταση και γύρω του οργανώνονται τα περιφερειακά στοιχεία αυτής. Τα κεντρικά στοιχεία, ο πυρήνας, αποτελούν τις κοινές πεποιθήσεις και αξίες για ένα αντικείμενο που μοιράζονται τα μέλη μιας ομάδας ενώ τα περιφερειακά στοιχεία επηρεάζονται από τις προσωπικές εμπειρίες κάθε μέλους της ομάδας.

Παρακάτω παρατίθενται έρευνες κοινωνικών αναπαραστάσεων, που εστιάζουν στο κομμάτι των προσφύγων.

Έρευνα των Hanson-Easey και Moloney (2009) στην Αυστραλία μελέτησε αν η ήπειρος καταγωγής, στην προκειμένη η Αφρική, επηρέαζε τις αναπαραστάσεις των Αυστραλών για τους πρόσφυγες στη χώρα. Η πρώτη μελέτη, όπου χρησιμοποιήθηκε η συνειρμική μέθοδος, έδειξε ότι οι όροι «πρόσφυγες» και «πρόσφυγες από την Αφρική» μοιράζονται έναν κοινό πυρήνα με κεντρικά στοιχεία τις λέξεις «φτώχεια» και «πόλεμος». Παρόλο που μοιράζονται τον ίδιο πυρήνα, οι δύο όροι παρουσιάζουν διαφορετικά περιφερειακά στοιχεία, τα οποία συμπίπτουν με την κοινωνική αναπαράσταση της Αφρικής και την αποτύπωση των προσφύγων/αιτούντων ασύλου μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Τα περιφερειακά αυτά στοιχεία ήταν, για παράδειγμα, οι λέξεις «ασθένεια» και «βάρκα». Τα αποτελέσματα ερωτηματολογίου, στη δεύτερη φάση της μελέτης, έδειξαν ότι η καταγωγή σαν περιφερειακό στοιχείο της αναπαράστασης μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στη διάκριση, τον προσανατολισμό και τη σύνδεση συγκεκριμένων προσφυγικών ομάδων με συγκεκριμένα κοινωνικο-πολιτικά πλαίσια.

Έρευνα που διεξήχθη πάλι στην Αυστραλία (Augoustinos, Hanson-Easey, Due, 2016), η οποία ανέκαθεν παρουσίαζε μεγάλο αριθμό προσφύγων και μεταναστών, εξέτασε πώς οι αναπαραστάσεις για μια πρόσφατα εγκατεστημένη στη χώρα ομάδα προσφύγων από το Σουδάν, παρουσιάζονται και επικοινωνούνται από τα μέλη της κυρίαρχης ομάδας σε επίσημο και ανεπίσημο λόγο. Εξέτασαν με ποιο τρόπο βασικά χαρακτηριστικά αποδίδονται σε αυτή την προσφυγική ομάδα καθιστώντας την όχι απλά προβληματική αλλά χρήζουσα αποκλεισμού από την κοινωνία τους. Οι ρατσιστικές αυτές αναπαραστάσεις προκύπτουν από μια απλοποιημένη

αναπαράσταση της Αφρικής ως συντετριμμένης από τον πόλεμο, ενός επικίνδυνου μέρους από το οποίο οι άνθρωποι που μεταναστεύουν δε θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα να γίνονται αποδεκτοί σε άλλες χώρες λόγω των κοινωνικών και ψυχολογικών ελλειμμάτων που κουβαλούν λόγω της καταγωγής τους. Παρόλο που ο επιστημονικός και πολιτικός κόσμος φαίνεται να αποδοκιμάζει τέτοιου τύπου κατηγοριοποιήσεις, τέτοιες αναπαραστάσεις είναι ακόμα παρούσες στην καθημερινή επικοινωνία σχετικά με τις διομαδικές διαφορές. Φαίνεται, λοιπόν, να υπάρχει μια αρνητική αναπαράσταση βίαιων Αφρικανών, η οποία μάλιστα δικαιολογεί ακραίες πολιτικές αποφάσεις εις βάρος τους.

Οι Torkington & Ribeiro (2019), ερευνητές στην Πορτογαλία εξέτασαν τον τρόπο που η ορολογία που χρησιμοποιείται για ομάδες που μετακινούνται από τον τόπο τους-immigrants, migrants and refugees- και η εικόνα του ατόμου σε μετακίνηση στην οποία παραπέμπουν μπορεί να οδηγήσει στο σχηματισμό στερεοτυπικών κοινωνικών αναπαραστάσεων για τους ανθρώπους αυτούς και επίσης να οδηγήσει σε διαφορετική μεταχείριση των ομάδων αυτών από τις χώρες υποδοχής. Μελέτησαν, λοιπόν, τους όρους σχετικά με τη μετανάστευση που χρησιμοποιήθηκαν σε τίτλους ψηφιακών μέσων επικοινωνίας κατά τη διάρκεια της κρίσης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι αναπαραστάσεις για τους όρους, που προαναφέρθηκαν και σχετίζονται με τη μετακίνηση από τόπο σε τόπο, σχετίζονται μεταξύ τους. Οι ομάδες αυτές αποπροσωποποιούνται, παθητικοποιούνται και «δεν έχουν φωνή». Φαίνεται, επίσης, ότι ο πορτογαλικός τύπος συντηρεί μια θετική αυτοεικόνα της Πορτογαλίας ως ανεκτικής χώρας, έτοιμης να στηρίζει τους «λιγότερο τυχερούς» από εκείνους.

Απανθρωποποίηση

Η απανθρωποποίηση ορίζεται ως η μη απόδοση ανθρώπινων χαρακτηριστικών και συναισθημάτων στους ανθρώπους, ως στέρηση δηλαδή της ανθρώπινης ιδιότητας και ταυτότητας μιας ομάδας ατόμων που διαφοροποιούνται από την ομάδα του υποκειμένου ως προς ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά (Haslam, 2006).

Το μοντέλο του Haslam. Στο άρθρο «Dehumanization: an integrative review» ο **Haslam** (2006) ανέπτυξε ένα μοντέλο σχετικά με την απανθρωποποίηση. Αρχικά διέκρινε δύο είδη ανθρωπινότητας (humanness) που έχουν διαφορές αλλά δεν παρουσιάζουν απαραίτητα αλληλοεπικάλυψη.

Το πρώτο είδος ανθρωπινότητας αφορά τα αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά (human uniqueness). Τα χαρακτηριστικά αυτά, ως αποτέλεσμα της σύγκρισης ανάμεσα στον άνθρωπο και στα ζώα, συγκροτούν χαρακτηριστικά που απαντώνται μόνο στον άνθρωπο και όχι στα ζώα. Προκύπτουν μέσω της κοινωνικοποίησης του ατόμου και αφορούν επίκτητα χαρακτηριστικά, γι' αυτό και παρουσιάζουν διαφορές από κοινωνία σε κοινωνία.

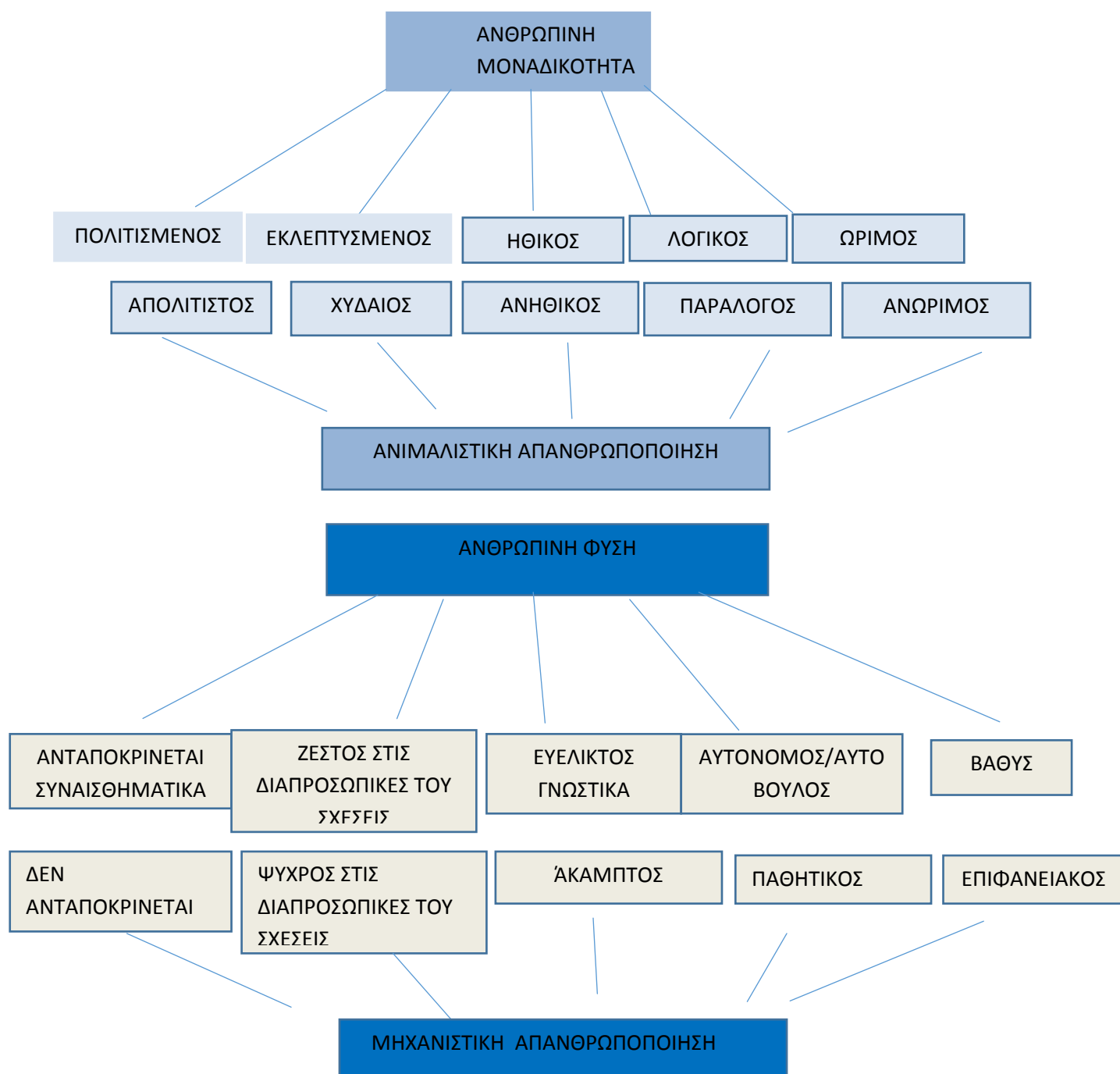
Η δεύτερη μορφή ανθρωπινότητας δομείται από τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης (human nature), τα οποία διακρίνουν τον άνθρωπο, χωρίς απαραίτητα να τον ξεχωρίζουν από τα ζώα. Υπάρχει βιολογική προδιάθεση για την εμφάνιση αυτών των χαρακτηριστικών, αποτελούν δηλαδή έμφυτα χαρακτηριστικά που εμφανίζονται νωρίς στην ανάπτυξη και παρουσιάζουν οικουμενικότητα.

Η άρνηση κάθε μορφής ανθρωπινότητας, σύμφωνα με το Haslam, οδηγεί σε μια διαφορετική μορφή απανθρωποποίησης. Η άρνηση απόδοσης αποκλειστικά ανθρώπινων χαρακτηριστικών, ή η απόδοση των αντιθέτων τους, οδηγεί στην ανιμαλιστική απανθρωποποίηση. Πρόκειται για μια κάθετη μορφή σύγκρισης η οποία καθιστά το άτομο που την υφίσταται «υπάνθρωπο». Από την άλλη, η άρνηση των χαρακτηριστικών της ανθρώπινης φύσης οδηγεί στη μηχανιστική απανθρωποποίηση, η οποία είναι το αποτέλεσμα μιας οριζόντιας σύγκρισης, όπου το άτομο που συγκρίνεται με τις μηχανές δε θεωρείται «υπάνθρωπος» όπως στην προηγούμενη μορφή απανθρωποποίησης αλλά «μη άνθρωπος».

Απανθρωποποίηση συμβαίνει, επίσης, όταν τα άτομα αποδίδουν πρωτογενή συναισθήματα σε κάποιον άνθρωπο, συναισθήματα δηλαδή που ο άνθρωπος μοιράζεται με τα ζώα και δεν του αποδίδουν δευτερογενή (Demoulin, 2004)

Στο παρακάτω σχήμα (Σχήμα 1) απεικονίζεται το μοντέλο του Haslam. Δίνονται τα χαρακτηριστικά της κάθε μορφής ανθρωπινότητας, human nature και human uniqueness. Στη συνέχεια δίνονται τα αντίθετά τους χαρακτηριστικά. Η απόδοση αυτών ή η μη απόδοση των πρώτων οδηγούν σε κάθε μια από τις δύο μορφές απανθρωποποίησης, την ανιμαλιστική ή τη μηχανιστική, όπως φαίνεται και από το σχήμα.

Σχήμα 1. Μοντέλο απανθρωποποίησης σύμφωνα με τον Haslam (2006)

Τομείς απανθρωποποίησης. Ο Haslam (2006) αναφέρθηκε στους τομείς στους οποίους εμφανίζεται η απανθρωποποίηση. Απανθρωποποίηση εμφανίζεται σχετικά με την εθνικότητα και τη φυλή, αλλά και τη γενοκτονία και τη μετανάστευση. Τα άτομα που ανήκουν στις παραπάνω ομάδες θεωρούνται βάρβαρα χωρίς πολιτισμό, με ηθική

ευαισθησία μόνο για τον εαυτό τους και χωρίς υψηλές γνωστικές ικανότητες. Έχουν κτηνώδεις ορέξεις για βία και σεξ, είναι παρορμητικά και επιρρεπή στο έγκλημα και μπορούν να αντέξουν μεγάλο πόνο. Είναι ξεκάθαρος ο παραλληλισμός με τα ζώα αφού οι Αφρικανοί θεωρούνται πίθηκοι και πολλές φορές δε συμπεριλαμβάνονται καν στο ανθρώπινο είδος. Άλλες φυλές παρομοιάζονται με σκυλιά, γουρούνια, ποντίκια, παράσιτα ή έντομα. Άλλες φορές παρομοιάζονται με παιδιά.

Απανθρωποποίηση υπάρχει επίσης στη δικαιοσύνη, στην αντιμετώπιση των εγκληματιών, στις ταινίες επιστημονικής φαντασίας, στο συμπεριφορισμό, στον οικονομικό φορμαλισμό, στη μοντέρνα τέχνη ακόμα και στην επιλογή χαρακτηριστικών πριν την εμφύτευση του εμβρύου. Σχετίζεται με τις έννοιες του ρατσισμού, του κοινωνικού αποκλεισμού (social exclusion), της ηθικής εξαίρεσης (Opotow,1990), της αντικειμενοποίησης (objectification) και άλλων εννοιών που σχετίζονται με διαπροσωπικές και διομαδικές σχέσεις (Haslam,2006).

Παρακάτω παρατίθενται ερευνητικά παραδείγματα απανθρωποποίησης προσφύγων.

Σύμφωνα με τον Kogan(2017) οι άνθρωποι απανθρωποποιούν το ξένο, το διαφορετικό, ενώ η ξενοφοβία οδηγεί στην απανθρωποποίηση. Η ξενοφοβία αυτή συχνά ενθαρρύνεται σε πολιτικά και θρησκευτικά πλαίσια, με σκοπό να προκαλέσει διομαδική σύγκρουση (Kogan, 2017). Όταν ο «άλλος» δε θεωρείται «άνθρωπος» σαν εμάς, τότε μπορούμε να δικαιολογήσουμε πιο εύκολα βίαιες και εχθρικές πράξεις εναντίον του σαν απάντηση στη δική του συμπεριφορά. (Bion, 1952). Ενέργειες, ωστόσο, που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της απανθρωποποίησης του «άλλου» απειλούν τα ανθρώπινα δικαιώματά τους και θέτουν σε κίνδυνο τις ζωές και την ασφάλεια τους (Varvin,2017).

Μεταπτυχιακή εργασία με αντικείμενο την απανθρωποποίηση των προσφύγων σε δύο διαφορετικά κέντρα (camps), το ένα στην Ελλάδα, στην περιοχή της Ειδομένης και το άλλο σε ολλανδικά κέντρα φιλοξενίας προσφύγων, έδειξε ότι εκτός από την ίδια την κατάσταση στα camps που ευνοεί την απανθρωποποίηση και λειτουργεί απανθρωποποιητικά, οι πρόσφυγες απανθρωποποιούνται πριν καν φτάσουν σε αυτά εξαιτίας των αναπαραστάσεων που υπάρχουν στην κοινωνία για αυτούς (Mulken,2017). Παρατηρούνται τα ίδια αποτελέσματα και στα δύο camps ενώ φαίνεται ότι ο βαθμός της απανθρωποποίησης των προσφύγων στα στρατόπεδα αυτά εξαρτάται από τις ενέργειες της κυβέρνησης που είναι υπεύθυνη για αυτά.

Οι Bruneau, Kteily και Laustsen (2017) εξέτασαν τις συμπεριφορές με τις οποίες συνδέεται η απανθρωποποίηση των προσφύγων (κυρίως Μουσουλμάνων) σε 4 διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η απανθρωποποίηση των προσφύγων οδηγεί τους κατοίκους των χωρών υποδοχής σε εχθρικές συμπεριφορές, οι οποίες μάλιστα είναι πιο έντονες στην ανατολική Ευρώπη, όπου η επαφή με τους πρόσφυγες είναι περιορισμένη όπως και η πολιτική ρητορική εναντίον των προσφύγων. Πολλές φορές, η εχθρικότητα αυτή επιστρέφεται από τους αποδέκτες της. (Bruneau, Kteily & Laustsen, 2017)

Η Sutter (2017) χρησιμοποίησε πειραματική μέθοδο για να ελέγξει τις συμπεριφορικές συνέπειες της έμμεσης και άμεσης απανθρωποποίησης των προσφύγων κατά την κοινωνική αλληλεπίδραση. Η έμμεση απανθρωποποίηση εκδηλώνεται με μη λεκτικές συμπεριφορές ενώ η άμεση με λεκτικές. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η αυξημένη έμμεση απανθρωποποίηση των προσφύγων προέβλεπε λιγότερο θετική μη λεκτική συμπεριφορά και η αυξημένη άμεση απανθρωποποίηση προέβλεπε λιγότερο θετική ποιότητα αλληλεπίδρασης βασισμένη στη λεκτική συμπεριφορά των συμμετεχόντων. Ακόμα, λοιπόν, και η διακριτική απανθρωποποίηση οδηγεί σε συγκεκριμένες συμπεριφορές και δε δημιουργεί απλά προθέσεις.

Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, πως οι πρόσφυγες που «φιλοξενούνται» στο Κ.Υ.Τ στη Μόρια, είναι πολύ πιθανό να γίνονται θύματα απανθρωποποίησης είτε από τους ανθρώπους που εργάζονται μαζί τους είτε από το γενικό πληθυσμό.

Ο Allport (1954) υποστήριξε την υπόθεση της επαφής. Σύμφωνα με αυτή, η επαφή μεταξύ δυο ομάδων μπορεί να βελτιώσει τις διομαδικές σχέσεις και να περιορίσει την προκατάληψη, σε περίπτωση που η επαφή συμβεί κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις. Για να συμβεί αυτό, πρέπει οι ομάδες να έρχονται σε επαφή σε καταστάσεις όπου νιώθουν ίσες, ότι κατέχουν δηλαδή την ίδια θέση, πρέπει να επιδιώκουν κοινούς στόχους, να υπάρχει καθεστώς συνεργασίας και θεσμική και κοινωνική υποστήριξη της επαφής αυτής.

Θα ήταν ερευνητικά ενδιαφέρον, βασιζόμενοι στη θεωρία και τις έρευνες που προηγήθηκαν να μελετήσουμε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των εργαζομένων εντός του Κ.Υ.Τ της Μόριας Λέσβου και των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής για τους πρόσφυγες. Παράλληλα, θα ελεγχθεί ο τρόπος και ο βαθμός απανθρωποποίησης των προσφύγων και από τις δύο ομάδες.

Τα αποτελέσματα θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στην καλύτερη κατανόηση της σχέσης των εργαζομένων εντός του κέντρου, των προσφύγων σε αυτό, και του γενικού πληθυσμού, με απώτερο στόχο τη χάραξη στρατηγικών ομαλής συμβίωσης και συνεργασίας των ομάδων αυτών μέσα από δράσεις κοινωνικού χαρακτήρα και ενημερώσεις. Θεωρητικά, επίσης, θα συνεισφέρει στην αύξηση των ομάδων- στόχων, των οποίων έχει ελεγχθεί ο τρόπος απανθρωποποίησης.

Όπως φάνηκε από τη βιβλιογραφία, οι περισσότερες έρευνες επικεντρώνονται στο αντικείμενο της αναπαράστασης και της απανθρωποποίησης και όχι στην ταυτότητα αυτών που σχηματίζουν την αναπαράσταση ή που απανθρωποποιούν. Η απουσία αντίστοιχης βιβλιογραφίας για τον ορισμό υποθέσεων, μας οδήγησε στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα.

Το πρώτο ερώτημα αφορά στην αναπαράσταση των δύο ομάδων, των εργαζομένων εντός του camp και του γενικού πληθυσμού για τους πρόσφυγες. Σκοπός ήταν να ελεγχθεί το περιεχόμενο της αναπαράστασης που προκύπτει και πως αυτό διαφοροποιείται σε σχέση με την ταυτότητα των συμμετεχόντων, δηλαδή με τον τύπο του ερωτώμενου (εργαζόμενος ή γενικός πληθυσμός), με το φύλο και το εκπαιδευτικό επίπεδο.

Το δεύτερο ερώτημα σχετίζεται με τον τρόπο και το βαθμό απανθρωποποίησης των προσφύγων και πως αυτός διαφοροποιείται ανάλογα με την ταυτότητα των ερωτώμενων.

Μέθοδος

Ερευνητικά εργαλεία

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκαν τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά εργαλεία. Δημιουργήθηκε ένα ενιαίο εργαλείο με ανοιχτές ερωτήσεις και μια κλίμακα (βλ. Παράρτημα).

Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να συμπληρώσουν 3 θετικά και 3 αρνητικά χαρακτηριστικά των προσφύγων, καθώς και 3 αξίες που θεωρούν ότι είναι σημαντικές για εκείνους. Οι ερωτήσεις δημιουργήθηκαν με σκοπό να καλύπτουν τους παρακάτω άξονες:

1^{ος} άξονας: Θετικά χαρακτηριστικά. Ερώτηση: Αναφέρατε τρία, κατά τη γνώμη σας, θετικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των προσφύγων.

2^{ος} άξονας: Αρνητικά χαρακτηριστικά. Ερώτηση: Αναφέρατε τρία, κατά τη γνώμη σας, αρνητικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των προσφύγων.

3^{ος} άξονας: Αξίες Ερώτηση: Αναφέρατε τρεις αξίες που θεωρείτε ότι είναι πιο σημαντικές για τους πρόσφυγες.

Και οι δύο ομάδες, εργαζόμενοι και γενικός πληθυσμός έχουν απαντήσει στις ίδιες ερωτήσεις σχετικά με τους πρόσφυγες με σκοπό να μελετηθεί το περιεχόμενο της αναπαράστασης της κάθε ομάδας στη βάση των αξόνων που παρατέθηκαν παραπάνω.

Για την επεξεργασία των δεδομένων αυτών εφαρμόστηκε η Παραγοντική Ανάλυση Αντιστοιχιών και η Αυτόματη Ιεραρχική ταξινόμηση (Μπεχράκης, 1999). Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε με το πρόγραμμα *Système Portable pour l'Analyse des Données Textuelles (SPAD)*.

Στη συνέχεια, ακολουθούσε η κλίμακα απανθρωποποίησης *human nature/ human uniqueness*, η οποία έχει ληφθεί από το άρθρο *Is suffering less human* των Sakalaki, Richardson και Fousiani (2017).

Η κλίμακα *human nature/ human uniqueness* αποτελείται από 8 προτάσεις. Περιλαμβάνει 2 υπο-κλίμακες όπου η μια συντίθεται από 4 ζεύγη χαρακτηριστικών *human uniqueness* (πρώτο είδος ανθρωπινότητας) που οδηγούν σε ανιμαλιστική απανθρωποποίηση (π.χ ανορθολογικός-ορθολογικός, απολίτιστος- πολιτισμένος) και η άλλη από 4 ζεύγη χαρακτηριστικών *human nature* (δεύτερο είδος ανθρωπινότητας), τα οποία οδηγούν σε μηχανιστική απανθρωποποίηση (π.χ χωρίς ελεύθερη βούληση- με ελεύθερη βούληση, χωρίς αυτονομία-με αυτονομία) , με βάση το μοντέλο του Haslam για την απανθρωποποίηση. Για κάθε πρόταση, οι ερωτώμενοι απαντούσαν σε μία επταβάθμια κλίμακα τύπου Likert όπου το ένα άκρο της δήλωνε απανθρωποποίηση ενώ το άλλο άκρο μη απανθρωποποίηση. Το σύνολο της κλίμακας μας δίνει το βαθμό απανθρωποποίησης, ενώ η κάθε υπο-κλίμακα το βαθμό ανιμαλιστικής και μηχανιστικής απανθρωποποίησης αντίστοιχα.

Τέλος, το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει ερωτήσεις κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών.

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν αναλύθηκαν με το λογισμικό πρόγραμμα SPSS.

Δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από 70 άτομα. Συγκεκριμένα, αποτελείται από 37 εργαζομένους, που δραστηριοποιούνται εντός του camp στη Μόρια Λέσβου και από 33 άτομα γενικού πληθυσμού. Από τους 37 εργαζομένους οι 20 (60.6%) ασκούν διάφορα καθήκοντα μέσα στο χώρο, κάποιοι από αυτούς είναι κοινωνικοί

επιστήμονες που εργάζονται στις διάφορες ΜΚΟ ενώ οι υπόλοιποι αποτελούν διοικητικό προσωπικό, και οι 13 (39.4%) είναι αστυνομικοί, υπάρχουν επίσης 4 άτομα που δε θέλησαν να δηλώσουν την ιδιότητα τους. Τα 33 άτομα του γενικού πληθυσμού ήταν κάτοικοι του νησιού χωρίς συνεχή επαφή με τους πρόσφυγες του camp.

Το σύνολο του δείγματος αποτελείται από 39 (44.3%) άντρες και 31 (55.7%) γυναίκες. Οι 10 (14.7%) από αυτούς ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 18-25. Στην ηλικιακή ομάδα 26-40 ανήκουν 35 άτομα (51.5%). Οι 20 (29.4%) από αυτούς είναι μεταξύ 41 και 60 ετών. Τέλος, 3 (4.4%) άτομα είναι 60 ετών και άνω. Ως προς το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, οι 18(26.1%) έχουν ολοκληρώσει το γυμνάσιο ή το λύκειο, 19 από αυτούς (27.5%) έχουν πραγματοποιήσει μεταλυκειακές σπουδές και σπουδές σε Α.Τ.Ε.Ι.. Τέλος, 32 άτομα του δείγματος (46.4%) έχουν πραγματοποιήσει πανεπιστημιακές σπουδές (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Χαρακτηριστικά συμμετεχόντων

Φύλο	Συχνότητα	Ποσοστό
Γυναίκα	31	44.3%
Άντρας	39	55.7%
Ηλικία		
18-25 ετών	10	14.7%
26-40 ετών	35	51.5%
41-60 ετών	20	29.4%
60 ετών και άνω	3	4.4%
Εκπαίδευση		
Απόφοιτος γυμνασίου-λυκείου	18	26.1%
Μεταλυκειακές σπουδές-Α.Τ.Ε.Ι	19	27.5%
Πανεπιστημιακές σπουδές	32	46.4%
Τύπος ερωτώμενου		
Εργαζόμενος στο Κ.Υ.Τ	37	52.9%
Γενικός πληθυσμός	33	47.1%

Σημείωση: N=70

Διαδικασία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 2019. Ο διευθυντής του camp και ο διοικητής του ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α επέτρεψαν την πρόσβαση στο χώρο. Στο δείγμα των εργαζομένων δεν προτιμήθηκαν εθελοντές για να διασφαλιστεί η ομοιομορφία του δείγματος ως προς την αμειβόμενη εργασία. Τα 33 άτομα του γενικού πληθυσμού συγκεντρώθηκαν με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Όλοι ήταν κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ήταν εθελοντική και οι ερωτώμενοι το συμπλήρωσαν μόνοι τους.

Αποτελέσματα

Αντικειμενοποίηση: Περιεχόμενο

Συνολικά συγκεντρώθηκαν, 333 απαντήσεις εργαζομένων, 297 απαντήσεις γενικού πληθυσμού, 351 απαντήσεις ανδρών, 279 απαντήσεις γυναικών, 180 απαντήσεις αποφοίτων Γυμνασίου-Λυκείου, 153 απαντήσεις ατόμων που πραγματοποίησαν μεταλυκειακές σπουδές ή σπουδές σε Α.Τ.Ε.Ι και 288 απαντήσεις ατόμων με πανεπιστημιακές σπουδές.

Για την περιγραφή και κατανόηση των απαντήσεων που έχουν συγκεντρωθεί, δημιουργήθηκαν αντιπροσωπευτικές κατηγορίες για κάθε έναν από τους άξονες.

Πίνακας 2. Κατηγοριοποίηση θετικών και αρνητικών χαρακτηριστικών των προσφύγων και των αξιών τους.

Θετικά χαρακτηριστικά	Θ.1 Συνεργατικότητα-Αλληλεγγύη (10.95%)
	Θ.2 Δύναμη-αποφασιστικότητα (27.61%)
	Θ.3 Αισιοδοξία-Ελπίδα (17.14%)
	Θ.4 Καλοσύνη-Σεβασμός (22.85%)
	Θ.5 Άλλο (10.47%)
	Θ.6 Καμία (10.95%)
Αρνητικά Χαρακτηριστικά	A.1 Παραβατική συμπεριφορά (22.38%)
	A.2 Έλλειψη βούλησης-αποφασιστικότητας (12.38%)
	A.3 Φόβος-άγχος (15.23%)

	A.4 Έλλειψη ατομικής υγιεινής (3.81%)
	A.5 Επιμονή-Ανυπομονησία (11.90%)
	A.6 Γνωστικό επίπεδο (6.66%)
	A.7 Εξαθλίωση-Πόνος (12.38%)
	A.8 Άλλο (7.61%)
	A.9 Καμία (7.61%)
Αξίες	Αξ.1 Οικογένεια (14.76%)
	Αξ.2 Θρησκεία (12.38%)
	Αξ.3 Ηθικές αξίες (5.74%)
	Αξ.4 Έθνος (7.14%)
	Αξ.5 Ψυχικές αξίες (11.90%)
	Αξ.6 Ανθρωπιστικές αξίες (19.52%)
	Αξ.7 Αξίες ζωής (10.47%)
	Αξ.8 Άλλο (4.28%)
	Αξ.9 Καμία (13.81%)

Οι ομάδες αυτές έχουν ελεγχθεί από 3 κριτές, οι οποίοι συμφώνησαν για τον τρόπο ορισμού τους. Στον Πίνακα 2 εγγράφονται οι κατηγορίες των απαντήσεων που έδωσαν οι συμμετέχοντες στις ερωτήσεις των θετικών και των αρνητικών χαρακτηριστικών των προσφύγων, καθώς και των αξιών τους. (βλ. παράρτημα για πλήρη πίνακα 2α)

Το περιεχόμενο των θετικών χαρακτηριστικών που αποδίδονται στους πρόσφυγες (πίνακας 2) προσδιορίζεται από χαρακτηριστικά που εντάσσονται στις κατηγορίες Συνεργατικότητα-Αλληλεγγύη (ομαδικότητα, βοήθεια στο συνάνθρωπο), Δύναμη-αποφασιστικότητα (θάρρος, αντοχή), Αισιοδοξία-Ελπίδα (όρεξη για ζωή, προσμονή), Καλοσύνη-Σεβασμός (ευγένεια σεβασμός), Άλλο, (απαντήσεις μη σχετικές με την ερώτηση) και Καμία απάντηση (στους συμμετέχοντες δόθηκε η επιλογή να δηλώσουν ότι δε θεωρούν ότι οι πρόσφυγες έχουν κάποιο θετικό ή αρνητικό χαρακτηριστικό ή ότι δεν έχουν κάποια αξία σημαντική για αυτούς). Στον

πίνακα 2 παρατηρούμε ότι το κυρίαρχο θετικό χαρακτηριστικό είναι η Δύναμη-αποφασιστικότητα.

Το περιεχόμενο των αρνητικών χαρακτηριστικών προσδιορίζεται από χαρακτηριστικά που εντάσσονται στις κατηγορίες Παραβατική συμπεριφορά (παραβατικότητα, εγκληματικότητα), Έλλειψη βούλησης-αποφασιστικότητας (άβουλοι, μοιρολατρία), Φόβος-άγχος (απόγνωση, φόβος,) Έλλειψη ατομικής υγιεινής (Βρωμία, αρρώστια), Επιμονή-Ανυπομονησία (θράσος, βιασύνη), Γνωστικό επίπεδο (έλλειψη μόρφωσης, αδαείς), Εξαθλίωση-Πόνος (ανέχεια, εξαθλίωση), Άλλο και Καμία. Το επικρατέστερο αρνητικό χαρακτηριστικό, όπως φαίνεται και στον πίνακα 2 είναι η παραβατική συμπεριφορά.

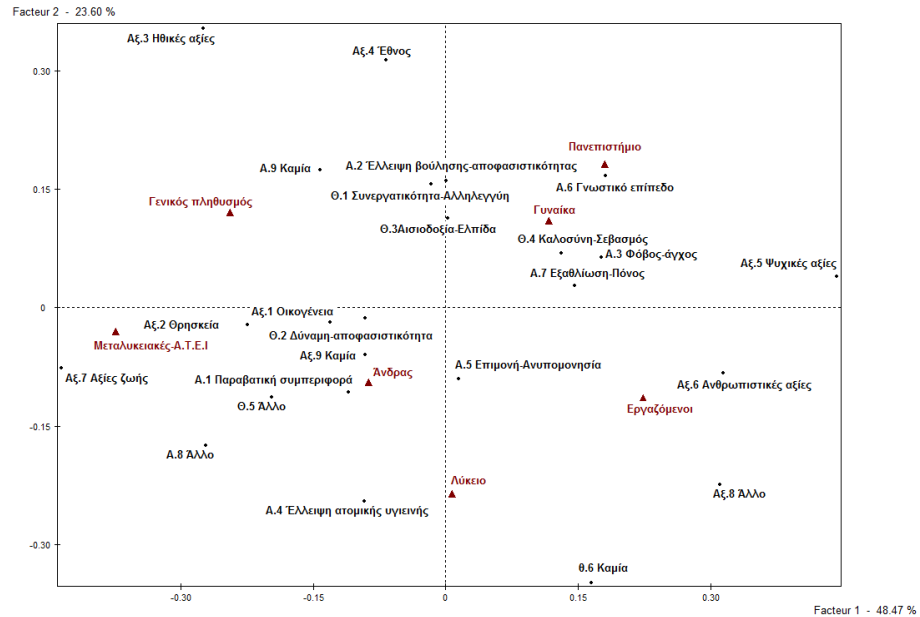
Τέλος, το περιεχόμενο των αξιών προσδιορίζεται από αξίες που εντάσσονται στις κατηγορίες Οικογένεια (οικογένεια), Θρησκεία (θρησκεία), Ηθικές αξίες (ηθική, τιμιότητα), Έθνος (πατρίδα, έθνος), Ψυχικές αξίες (υπομονή, αφοσίωση), Ανθρωπιστικές αξίες (αγάπη, ισότητα), Αξίες ζωής (επιβίωση, κατοικία), Άλλο και Καμία. Οι πιο σημαντικές αξίες για το δείγμα μας (πίνακας 2) είναι οι ανθρωπιστικές.

Επικεντρώσεις: Ταυτοτικές επιδράσεις (εργαζόμενοι/ γενικός πληθυσμός, φύλο, εκπαιδευτικό επίπεδο).

Τα 70 άτομα του δείγματος μας έδωσαν από 3 απαντήσεις για κάθε έναν από τους άξονες, τα θετικά χαρακτηριστικά, τα αρνητικά χαρακτηριστικά και τις αξίες που θεωρούν σημαντικές για αυτούς. Προέκυψαν, ωστόσο, 207 απαντήσεις για κάθε άξονα επειδή υπήρχαν 3 ελλειπούσες τιμές. Συνολικά προέκυψαν 621 απαντήσεις (9 missing). Οι μόνες τιμές που εντοπίστηκε να λείπουν ήταν 9 και αφορούσαν στην ερώτηση σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο.

Στη συνέχεια, δημιουργήθηκε ένας πίνακας συχνοτήτων (βλ. παράρτημα Πίνακας 3) με τις παραπάνω κατηγορίες και τη συχνότητα εμφάνισης τους σε σχέση με στοιχεία ταυτότητας των συμμετεχόντων (εργαζόμενοι/γενικός πληθυσμός, φύλο και εκπαιδευτικό επίπεδο).

Στα δεδομένα του Πίνακα 3 (βλ. παράρτημα) εφαρμόστηκε μια παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών, η οποία ανέδειξε δύο παραγοντικούς άξονες οι οποίοι ερμηνεύουν το 72.30% της συνολικής διακύμανσης και απεικονίζονται στο διάγραμμα 1. Ο πρώτος παράγοντας ερμηνεύει το 48.7% της διακύμανσης ενώ ο δεύτερος το 23.60%.

Διάγραμμα 1. Παραγοντικό διάγραμμα θετικών, αρνητικών χαρακτηριστικών και αξιών σε σχέση με τον τύπο ερωτώμενου, το φύλο και το εκπαιδευτικό επίπεδο.

Ο πρώτος παραγοντικός άξονας αντιπαραθέτει την ομάδα των ανδρών του γενικού πληθυσμού που έχουν πραγματοποιήσει μεταλυκειακές σπουδές ή σπουδές σε Α.Τ.Ε.Ι με τις εργαζόμενες γυναίκες που έχουν ολοκληρώσει το λύκειο ή έχουν κάνει πανεπιστημιακές σπουδές. Η πρώτη ομάδα αναφέρει ως θετικά χαρακτηριστικά τη *Συνεργατικότητα-αλληλεγγύη*, την *Αισιοδοξία-Ελπίδα*, τη *Δύναμη-Αποφασιστικότητα*. Αρνητικά χαρακτηριστικά θεωρούν την *Έλλειψη βούλησης-αποφασιστικότητας*, την *Παραβατική συμπεριφορά* και την *Έλλειψη ατομικής υγιεινής*. Σημαντικές αξίες για τους πρόσφυγες θεωρούν τις *ηθικές αξίες*, το *έθνος*, την *οικογένεια* και τις *αξίες ζωής*. Η δεύτερη ομάδα θεωρεί θετικό χαρακτηριστικό την *Καλοσύνη-σεβασμός* ενώ αρνητικά το *Φόβο-άγχος*, το χαμηλό *Γνωστικό επίπεδο*, την *Εξαθλίωση-πόνος*, την *Επιμονή-ανυπομονησία*. Τέλος, αναγνωρίζει ως σημαντικές αξίες για τους πρόσφυγες τις *ανθρωπιστικές*.

Ο δεύτερος παραγοντικός άξονας αντιπαραθέτει τις γυναίκες του γενικού πληθυσμού που έχουν ολοκληρώσει πανεπιστημιακές σπουδές με τους εργαζόμενους άνδρες που έχουν πραγματοποιήσει μεταλυκειακές σπουδές ή σπουδές σε Α.Τ.Ε.Ι. Η πρώτη ομάδα θεωρεί θετικά χαρακτηριστικά την *Αισιοδοξία-ελπίδα*, την *Καλοσύνη-σεβασμός*, τη *Συνεργατικότητα-αλληλεγγύη*. Στα αρνητικά χαρακτηριστικά κατατάσσει την *Έλλειψη βούλησης-αποφασιστικότητας*, το *Φόβο-άγχος*, την *Εξαθλίωση-πόνος* καθώς και το χαμηλό *Γνωστικό επίπεδο*. Σημαντικές αξίες των

προσφύγων θεωρούν τις *ηθικές*, τις *ψυχικές* και όσες σχετίζονται με το *έθνος*. Η δεύτερη ομάδα προσλαμβάνει στα θετικά χαρακτηριστικά τη *Δύναμη-αποφασιστικότητα* ενώ στα αρνητικά την *Παραβατική συμπεριφορά*, την *Έλλειψη ατομικής υγιεινής* και την *Επιμονή- ανυπομονησία*. Η δεύτερη ομάδα θεωρεί σημαντικές αξίες για τους πρόσφυγες την *οικογένεια*, τη *θρησκεία*, τις *αξίες ζωής* και τις *ανθρωπιστικές*.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως υπάρχει διαφοροποίηση στις απαντήσεις των συμμετεχόντων ως προς την ταυτότητα τους (τύπος ερωτώμενου, φύλο, εκπαιδευτικό επίπεδο).

Στη συνέχεια, η Αυτόματη Ιεραρχική ταξινόμηση που εφαρμόστηκε στους άξονες που προέκυψαν από την Παραγοντική Ανάλυση Αντιστοιχιών ανέδειξε τέσσερις διαφορετικές ομάδες.

Πίνακας 4. Ομάδες που προέκυψαν από την Αυτόματη Ιεραρχική ταξινόμηση

Ομάδα/ Τάξη	Χαρακτηριστικές απαντήσεις με σειρά προτίμησης
1 ^η ομάδα (35.25%) Εργαζόμενοι (19.61%) Πανεπιστημιακές σπουδές (21.57%)	A.7 Εξαθλίωση-Πόνος Θ.4. Καλοσύνη-Σεβασμός A.3. Φόβος-Άγχος Αξ.6 Ανθρωπιστικές αξίες Θ.3 Αισιοδοξία-Ελπίδα A.6. Γνωστικό επίπεδο Αξ.5 Ψυχικές αξίες
2 ^η ομάδα (4.94%) Απόφοιτοι Γυμνασίου – Λυκείου (19.35%)	Θ.6. Καμία Αξ.8 Άλλο
3 ^η ομάδα (14.57%) Γενικός πληθυσμός (21.53%)	A.2 Έλλειψη βούλησης-αποφασιστικότητας Θ.1 Συνεργατικότητα-Αλληλεγγύη A.9 Καμία Αξ.4 Έθνος Αξ.3 Ηθικές αξίες
4 ^η ομάδα (45.24%) Μεταλυκειακές σπουδές/Α.Τ.Ε.Ι (10.69%)	A.1 Παραβατική συμπεριφορά Αξ.9 Καμία Θ.2 Δύναμη-

Ανδρας (21.03%)	Αποφασιστικότητα
	Θ.5 Άλλο
	Αξ.2 Θρησκεία
	A.5 Επιμονή-
	Ανυπομονησία
	Αξ.1 Οικογένεια
	Αξ.7 Αξίες ζωής
	A.4 Έλλειψη ατομικής
	υγιεινής
	A.8 Άλλο

Παρατηρούμε ότι η πρώτη ομάδα απέδωσε στους πρόσφυγες χαρακτηριστικά εξαθλίωσης, πόνου, φόβου και άγχους. Επισημαίνουν, επίσης, το χαμηλό γνωστικό τους επίπεδο ως αρνητικό χαρακτηριστικό. Τους θεωρούν, επίσης, καλοσυνάτους, με σεβασμό και αισιόδοξους, χαρακτηριστικά που τους αποδίδουν ως αποτέλεσμα της επαφής μαζί τους. Από αξίες τους αποδίδουν ανθρωπιστικές αξίες, όσες δηλαδή έχουν να κάνουν με προσφορά στο συνάνθρωπο, οικουμενικές αξίες π.χ αγάπη, ελευθερία και ψυχικές αξίες, όσες σχετίζονται δηλαδή με ανθεκτικότητα και ψυχική δύναμη π.χ υπομονή, αισιοδοξία.

Στη δεύτερη ομάδα περιλαμβάνονται οι απαντήσεις των συμμετεχόντων που έχουν αποφοιτήσει από Γυμνάσιο ή Λύκειο. Τα άτομα αυτά έχουν δηλώσει πως δε θεωρούν ότι οι πρόσφυγες έχουν κάποιο θετικό χαρακτηριστικό.

Η τρίτη ομάδα περιλαμβάνει άτομα του γενικού πληθυσμού. Η ομάδα αυτή είτε δεν απέδωσε κάποιο αρνητικό χαρακτηριστικό στους πρόσφυγες είτε τους απέρριψε την έλλειψη βούλησης και αποφασιστικότητας. Θα μπορούσαμε, ίσως, να σκεφτούμε ότι αυτή η εικόνα για τους πρόσφυγες σχηματίζεται στα άτομα του γενικού πληθυσμού, που δεν έχουν άμεση επαφή με τους πρόσφυγες, μέσω των Μ.Μ.Ε. Τους αποδίδουν θετικά χαρακτηριστικά που εντάσσονται στην κατηγορία Συνεργατικότητα-αλληλεγγύη. Τέλος, θεωρούν ότι το έθνος και οι ηθικές αξίες, όπως η ηθική και η τιμιότητα, είναι σημαντικές για αυτούς.

Η τέταρτη ομάδα περιλαμβάνει τις απαντήσεις των ανδρών που έχουν πραγματοποιήσει μεταλυκειακές σπουδές ή σπουδές σε Α.Τ.Ε.Ι. Οι εκπρόσωποι της ομάδα αυτής θεωρούν ότι η παραβατική συμπεριφορά είναι το κύριο αρνητικό χαρακτηριστικό των προσφύγων. Τους θεωρούν, επίσης, επίμονους και ανυπόμονους στη συμπεριφορά τους ενώ αναφέρονται και στην έλλειψη ατομικής υγιεινής. Το μόνο θετικό χαρακτηριστικό, που τους αποδίδουν, είναι η Δύναμη-

αποφασιστικότητα. Παρατηρούμε, τέλος, ότι τους έχουν αποδώσει πολλές αξίες αλλά η επικρατέστερη απάντηση ήταν ότι δεν θεωρούν κάποια αξία σημαντική για αυτούς. Η θρησκεία, η οικογένεια και οι αξίες που σχετίζονται με τη ζωή και την επιβίωση είναι οι σημαντικότερες για τους πρόσφυγες.

Κλίμακα human uniqueness/ human nature:

Η κλίμακα της απανθρωποποίησης αναλύθηκε ολόκληρη αλλά και στις δύο υπο-κλίμακες της. Έγινε ανάλυση παραγόντων στις ερωτήσεις που μετρούσαν το βαθμό της μηχανιστικής και της ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης με περιστροφή varimax.

Για την εξαγωγή των παραγόντων επιλέχθηκε η μέθοδος των Κυρίων Συνιστωσών (Principal Component Method) που επιτρέπει κάθε φορά την εξαγωγή του παράγοντα που εξηγεί το μεγαλύτερο ποσοστό της διακύμανσης.

Το μέγεθος του δείγματος ήταν επαρκές για την ανάλυση ($KMO=.722$) και οι ερωτήσεις ήταν κατάλληλες για την παραγοντική ανάλυση (το κριτήριο Bartlett's test of Sphericity ήταν στατιστικά σημαντικό $\chi^2=245,980$ $p<0,001$).

Για την εξαγωγή παραγόντων χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο των ιδιοτιμών μεγαλύτερων από 1 και έδωσε δύο παράγοντες. Οι δύο παράγοντες που προέκυψαν είναι αυτοί της ανιμαλιστικής και της μηχανιστικής απανθρωποποίησης όπως αναμέναμε με βάση τη βιβλιογραφία. Ο παράγοντας της ανιμαλιστικής εξηγούσε το 44,57% της διακύμανσης και ο παράγοντας της μηχανιστικής το 66,34% της διακύμανσης.

Πίνακας 5 . Ανάλυση παραγόντων κλίμακας human nature/ human uniqueness

	Ανιμαλιστική απανθρωποποίηση	Μηχανιστική απανθρωποποίηση
Ψυχρός-με ζεστασιά		.56
Χωρίς ελεύθερη βούληση- με ελεύθερη βούληση		.88
Δεν ανταποκρίνεται στα συναισθήματα των άλλων- ανταποκρίνεται στα		

συναισθήματα των άλλων	.66
Χωρίς αυτονομία- με αυτονομία	.85
Ανορθολογικός- ορθολογικός	.71
Απολίτιστος-πολιτισμένος	.90
Παιδαριώδης-ώριμος	.79
Αγροίκος-εκλεπτυσμένος	.81

Στη συνέχεια έγινε ανάλυση αξιοπιστίας σε όλες τις προτάσεις της κλίμακας αλλά και στις προτάσεις της κάθε μορφής απανθρωποποίησης. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 6 παρακάτω, ο δείκτης Cronbach's alpha (α) ήταν ικανοποιητικός για όλους τους παράγοντες.

Πίνακας 6. Δείκτης εγκυρότητας της κλίμακας

	Αριθμός ερωτήσεων	M.O. (T.A.)	Ασυμμετρία	Κυρτότητα	α
Απανθρωποποίηση	8	3.93(1.07)	.34	.16	.81
Ανιμαλιστική απανθρωποποίηση	4	3.91(1.29)	-.03	-.68	.83
Μηχανιστική Απανθρωποποίηση	4	3.96(1.31)	.38	-.35	.77

Απανθρωποποίηση των προσφύγων ως προς τον τύπο των ερωτώμενων (εργαζόμενοι- γενικός πληθυσμός)

Σκοπός ήταν να ελεγχθεί αν προκύπτει κάποια διαφοροποίηση είτε ως προς το σύνολο της κλίμακας απανθρωποποίησης είτε ως προς τις υπο-κλίμακες των δύο μορφών απανθρωποποίησης σε σχέση με τον τύπο του ερωτώμενου, αν είναι δηλαδή άτομο που εργάζεται μαζί τους ή άτομο που ανήκει στο γενικό πληθυσμό. Έλεγχος T-test έδειξε ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($p=.67 < 0.05$) ανάμεσα στα δύο δείγματα, τους εργαζομένους και το γενικό πληθυσμό, και το σκορ που σημείωσαν στο σύνολο της κλίμακας.

Οι απαντήσεις των εργαζομένων και του γενικού πληθυσμού δε διαφέρουν στατιστικά σημαντικά ($p=.31 > 0.05$) ούτε στην υπο-κλίμακα της ανιμαλιστικής

απανθρωποποίησης. Ως προς την υπο-κλίμακα της μηχανιστικής απανθρωποποίησης, επίσης, δεν προκύπτει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στα δύο δείγματα ($p=.09>0.05$). Συνοψίζοντας,

Απανθρωποποίηση των προσφύγων ως προς το μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων. (απόφοιτοι γυμνασίου-λυκείου, μεταλυκειακές σπουδές-Α.Τ.Ε.Ι, Πανεπιστημιακές σπουδές)

Σκοπός ήταν να ελεγχθεί αν οι διαφορετικές βαθμίδες εκπαίδευσης των ατόμων που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο επηρεάζουν το βαθμό απανθρωποποίησης των προσφύγων. Επιλέχθηκε η μέθοδος one way ANOVA, η οποία δεν έδειξε στατιστικά σημαντική διαφορά ($p=.26>0.05$) ανάμεσα στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης και τις απαντήσεις στην κλίμακα απανθρωποποίησης. Επίσης, δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις ομάδες αυτές ούτε ως προς την υπο-κλίμακα της ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης ($p=.38>0.05$). Τέλος, δεν υπάρχει διαφοροποίηση των ομάδων ούτε ως προς τη μηχανιστική απανθρωποποίηση.

Διαφοροποιήσεις στον τρόπο και το βαθμό απανθρωποποίησης ανάλογα με το φύλο του ερωτώμενου.

Σκοπός ήταν να ελεγχθεί αν το φύλο των ατόμων που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο επηρεάζει το βαθμό απανθρωποποίησης των προσφύγων. Έλεγχος T-test έδειξε ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ($p=.89>0.05$) ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες και το σκορ που σημείωσαν στο σύνολο της κλίμακας. Οι απαντήσεις των ανδρών και των γυναικών δε διαφέρουν στατιστικά σημαντικά ($p=.74>0.05$) ούτε στην υπο-κλίμακα της ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης. Ως προς την υπο-κλίμακα της μηχανιστικής απανθρωποποίησης, επίσης, δεν προκύπτει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στα δύο δείγματα ($p=.92>0.05$).

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι ούτε ο τύπος των ερωτώμενων ούτε το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, ούτε το φύλο επηρεάζουν το βαθμό και τον τρόπο απανθρωποποίησης των προσφύγων.

Σε αυτό το σημείο πραγματοποιήθηκε ένας επιπλέον έλεγχος, που προέκυψε, για να διαπιστωθεί αν υπάρχει κάποια στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση ως προς το βαθμό και τον τρόπο απανθρωποποίησης εντός της ομάδας των εργαζομένων. Η ομάδα των εργαζομένων αποτελείται από δύο υπο-ομάδες, αυτή των εργαζομένων στο Κ.Υ.Τ (20 συμμετέχοντες) και των αστυνομικών που εργάζονται εντός του camp (13 συμμετέχοντες). Ως προς το σύνολο της κλίμακας απανθρωποποίησης δεν παρατηρείται κάποια σημαντική στατιστική διαφορά ($p=.18>0.05$). Το ίδιο

συμβαίνει και στην κλίμακα ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης ($p=.98>0.05$). Στατιστικά σημαντική διαφορά, ωστόσο, εντοπίζεται στην υπο-κλίμακα της μηχανιστικής απανθρωποποίησης ανάμεσα στις δύο ομάδες εργαζομένων ($p=0.02>0.05$). Ο μέσος όρος των αστυνομικών στα 4 items της μηχανιστικής απανθρωποποίησης είναι 3.55 στην επταβάθμια κλίμακα όπου το 1 δείχνει απανθρωποποίηση και το 7 μη απανθρωποποίηση. Ο αντίστοιχος μέσος όρος για τους εργαζομένους είναι 4.58. Οπότε συμπεραίνουμε ότι οι αστυνομικοί απανθρωποποιούν μηχανιστικά τους πρόσφυγες σε μεγαλύτερο βαθμό από τους εργαζομένους στο Κ.Υ.Τ.

Πίνακας 7. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις της ανιμαλιστικής και μηχανιστικής απανθρωποποίησης.

	ΕΡΓΑΖΟ- ΜΕΝΟΙ		ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ		ΓΥΜΝΑΣΙΟ/ ΛΥΚΕΙΟ		ΜΕΤΑΛΛΥ- ΚΕΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ/ Α.Τ.Ε.Ι		ΠΑΝΕΠΙ- ΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΆΝΔΡΑΣ		ΆΝΔΡΑΣ		ΓΥΝΑΙΚΑ	
	Μ.Ο	Τ.Α	Μ.Ο	Τ.Α	Μ.Ο	Τ.Α	Μ.Ο	Τ.Α	Μ.Ο	Τ.Α	Μ.Ο	Τ.Α	Μ.Ο	Τ.Α
ΑΠΑΝΘΡΩΠΟ- ΠΟΙΗΣΗ	3.98	1.09	3.87	1.06	3.64	0.98	4.00	1.14	4.00	1.05	3.91	1.09	3.95	1.06
ΑΝΙΜΑΛΙΣΤΙΚΗ ΑΠΑΝΘΡΩΠΟ- ΠΟΙΗΣΗ	3.76	1.35	4.07	1.22	3.55	1.30	4.15	1.25	3.92	1.31	3.86	1.37	3.96	1.21
ΜΗΧΑΝΙΣΤΙΚΗ ΑΠΑΝΘΡΩΠΟ- ΠΟΙΗΣΗ	4.20	1.34	3.68	1.22	3.73	1.30	3.84	1.29	4.09	1.31	3.97	1.33	3.94	1.30

Συζήτηση

Το προσφυγικό ζήτημα απασχολεί έντονα τη χώρα μας τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, πρόσφυγες καταφθάνουν συνεχώς στη χώρα μας, με αποτέλεσμα ασφυκτικά γεμάτα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης, κυρίως στα νησιά.

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να μελετηθεί η αναπαράσταση των εργαζομένων εντός του camp στη Μόρια Λέσβου για τους πρόσφυγες με τους οποίους εργάζονται, καθώς και του γενικού πληθυσμού της περιοχής. Θεωρήθηκε

σημαντικό να ελεγχθούν οι ταυτοτικές επικεντρώσεις, που σχετίζονται με το καθεστώς των συμμετεχόντων σε εργαζόμενους και μη, το φύλο τους και το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, στο αντικειμενοποιημένο αναπαραστασιακό περιεχόμενο σε θέματα σχετικά με τα θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά των προσφύγων καθώς και τις αξίες τους.

Οι απαντήσεις που προέκυψαν από την έρευνα κατηγοριοποιήθηκαν σε τέσσερις κατηγορίες θετικών χαρακτηριστικών, (*Συνεργατικότητα-Αλληλεγγύη, Δύναμη-αποφασιστικότητα, Αισιοδοξία-Ελπίδα, Καλοσύνη-Σεβασμός*) και επτά κατηγορίες αρνητικών χαρακτηριστικών (*Παραβατική συμπεριφορά, Έλλειψη βούλησης-αποφασιστικότητας, Φόβος-άγχος, Έλλειψη ατομικής υγιεινής, Επιμονή-Ανυπομονησία, Γνωστικό επίπεδο, Εξαθλίωση-Πόνος*). Για τις αξίες των προσφύγων προέκυψαν επτά κατηγορίες απαντήσεων (*Οικογένεια, Θρησκεία, Ηθικές αξίες, Έθνος, Ψυχικές αξίες, Ανθρωπιστικές αξίες, Αξίες ζωής*).

Το κυρίαρχο θετικό χαρακτηριστικό στο σύνολο του δείγματος είναι η *Δύναμη-αποφασιστικότητα*. Ακολουθούν με μικρή διαφορά η *Καλοσύνη-σεβασμός* και η *Αισιοδοξία-ελπίδα*. Παρατηρούμε, επίσης, ότι το πιο ισχυρό αρνητικό χαρακτηριστικό στο σύνολο του δείγματος είναι η *Παραβατική συμπεριφορά*. Ακολουθεί η κατηγορία *Φόβος-άγχος*, η *Εξαθλίωση-πόνος*, η *Έλλειψη βούλησης-αποφασιστικότητας* και η *Επιμονή-ανυπομονησία*.

Ως προς τις αξίες παρατηρούμε ότι οι απαντήσεις με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης είναι αυτές που εντάσσονται στις *ανθρωπιστικές αξίες*. Ακολουθούν οι *οικογενειακές αξίες* και είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι μεγάλη συχνότητα παρουσιάζει και η απάντηση «Καμία» αξία. Εξάγεται, λοιπόν η αναπαράσταση ενός δυναμικού και αποφασιστικού πρόσφυγα με παραβατική συμπεριφορά που διακατέχεται, ωστόσο, από ανθρωπιστικές αξίες.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν διαφοροποιήσεις στο περιεχόμενο της αναπαράστασης για τους πρόσφυγες ως προς την ταυτότητα του ερωτώμενου (εργαζόμενος/γενικός πληθυσμός, φύλο, εκπαιδευτικό επίπεδο).

Τα άτομα που έχουν πραγματοποιήσει πανεπιστημιακές σπουδές και εργάζονται με τους πρόσφυγες φαίνεται να έχουν μια αναπαράσταση για εκείνους που παραπέμπει σε άτομα που περνούν δυσκολίες, ίσως επειδή παρουσιάζουν και γνωστικές αδυναμίες, φοβούνται αλλά παρ'όλα αυτά είναι αισιόδοξοι για το μέλλον, φέρονται με καλοσύνη και διακατέχονται από αξίες είτε προσφοράς στο συνάνθρωπο (ανθρωπιστικές) είτε ψυχικές, δείχνοντας ότι τους θεωρούν δυνατούς. Η απάντηση

αυτή των εργαζομένων πιθανόν στηρίζεται στην παρατήρηση των συνθηκών διαβίωσης των προσφύγων εντός του camp. Καταλαβαίνουμε πως τους αντιμετωπίζουν με συμπάθεια και κατανόηση. Ο γενικός πληθυσμός, από την άλλη, αναπαριστά τον πρόσφυγα ως ένα άβουλο άτομο, που, ωστόσο, συνεργάζεται και δείχνει αλληλεγγύη. Του αποδίδει ηθικές και εθνικές αξίες. Στο σημείο αυτό εντοπίζεται μια διαφορά με τους εργαζομένους, οι οποίοι τους αποδίδουν αξίες συναισθηματικού χαρακτήρα, όπως ανθρωπιστικές (αγάπη, σεβασμός) και ψυχικές(ψυχική δύναμη, ανθεκτικότητα). Ο γενικός πληθυσμός, λοιπόν, θεωρεί τον πρόσφυγα πιο ψυχρό και απόμακρο από τους εργαζόμενους και τους κρίνει με περισσότερο αυστηρά κριτήρια.

Εδώ φαίνεται, να επιβεβαιώνεται η υπόθεση της επαφής (Allport,1954). Η συνεργασία μεταξύ των εργαζομένων και των προσφύγων φαίνεται να έχει μειώσει τις προκαταλήψεις που υπάρχουν για τους πρόσφυγες. Ωστόσο, αυτό είναι κάτι που αναφέρουμε στο σημείο αυτό αλλά θα πρέπει να μελετηθεί περαιτέρω για να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα.

Επίσης, έρευνες έχουν δείξει ότι όσο πιο υψηλό το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο θετικότερη η διομαδική συμπεριφορά (Wodtke, 2012). Αυτό φαίνεται και στη δική μας έρευνα αφού μετά τη θετική αναπαράσταση των αποφοίτων Α.Ε.Ι ,όπως είδαμε παραπάνω, οι απόφοιτοι Γυμνασίου- Λυκείου φαίνεται να έχουν μια πιο αρνητική στάση απέναντι στους πρόσφυγες αφού δε τους αποδίδουν κάποιο θετικό χαρακτηριστικό ούτε κάποια αξία.

Οι άνδρες που έχουν πραγματοποιήσει μεταλυκειακές σπουδές/ Α.Τ.Ε.Ι φαίνεται να έχουν ελαφρώς θετικότερη αναπαράσταση για τους πρόσφυγες αλλά αρνητικότερη από τους αποφοίτους Α.Ε.Ι. Η ομάδα αυτή έχει σχηματίσει μια αναπαράσταση του πρόσφυγα-παραβάτη. Επίσης, θεωρεί αρνητικό χαρακτηριστικό την επιμονή και την ανυπομονησία του αλλά ταυτόχρονα θετική την αποφασιστικότητά του. Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων επηρεάζει την αναπαράσταση των προσφύγων.

Η μεταβλητή του φύλου συμμετέχει, όπως φάνηκε παραπάνω, στη διαφοροποίηση της αναπαράστασης. Οι άνδρες έχουν πιο αρνητική αναπαράσταση από τις γυναίκες.

Επομένως, φαίνεται πως και οι τρεις διαστάσεις της ταυτότητας των ερωτώμενων επηρεάζουν το περιεχόμενο της αναπαράστασης για τους πρόσφυγες.

Ένας δεύτερος σκοπός αυτής της εργασίας ήταν να ελεγχθεί ο βαθμός και ο τρόπος απανθρωποποίησης των προσφύγων, μια συγκεκριμένη αναπαράσταση που μας ενδιέφερε, και να βρεθεί αν οι ανεξάρτητες μεταβλητές, τύπος ερωτώμενου, φύλο και εκπαιδευτικό επίπεδο, επηρεάζουν την απανθρωποποίηση. Τελικά, δε βρέθηκε κάποια στατιστικά σημαντική διαφορά σε σχέση με τον τύπο του ερωτώμενου ούτε για το σύνολο της κλίμακας απανθρωποποίησης ούτε για τις υπο-κλίμακες της ανιμαλιστικής και της μηχανιστικής. Ομοίως για το μορφωτικό επίπεδο και το φύλο. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως ούτε ο τύπος ερωτώμενου ούτε το φύλο αλλά ούτε και το εκπαιδευτικό επίπεδο των συμμετεχόντων δεν επηρεάζουν τον τρόπο και το βαθμό που απανθρωποποιούν τους πρόσφυγες.

Ωστόσο, βρέθηκε μια διαφορά που αξίζει να σημειωθεί και αυτή είναι ότι έλεγχος εντός του δείγματος των εργαζομένων έδειξε ότι οι αστυνομικοί απανθρωποποιούν περισσότερο τους πρόσφυγες από τους υπόλοιπους εργαζόμενους στην περίπτωση της μηχανιστικής απανθρωποποίησης. Το αποτέλεσμα αυτό δεν μπορεί να ερμηνευτεί λόγω έλλειψης αντίστοιχης βιβλιογραφίας, οπότε θα πρέπει να μελετηθεί περαιτέρω.

Η βιβλιογραφία δεν ήταν επαρκής ως προς τα θέματα της μελέτης. Τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν ανέδειξαν ενδιαφέροντα αποτελέσματα, που χρήσιμο θα ήταν να μελετηθούν περαιτέρω. Το δείγμα μας, άλλωστε, δεν ήταν αρκετά μεγάλο οπότε τα αποτελέσματα θα πρέπει να αξιοποιηθούν με επιφύλαξη. Η μέθοδος της χιονοστιβάδας, επίσης, στη συγκέντρωση των δεδομένων δεν επιτρέπει τη γενίκευση των αποτελεσμάτων. Επιπλέον, υπήρξαν αρκετές δυσκολίες κατά την πραγματοποίηση αυτής της έρευνας. Η δυσπιστία, που έγινε φανερή με την άφιξη στο πεδίο και την πρώτη επαφή με τους εργαζόμενους μέσα στο camp, δυσκόλεψε πολύ τη συλλογή των δεδομένων. Συγκεκριμένα, οι αστυνομικοί που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο εξέφρασαν την αγωνία τους μήπως στοχοποιηθούν ή στιγματιστούν σαν ομάδα για τις απαντήσεις τους. Πολλοί από τους υπόλοιπους εργαζόμενους μέσα στο camp αρνήθηκαν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο. Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό πως η κοινωνική επιθυμητότητα θα μπορούσε να έχει επηρεάσει τις απαντήσεις των ερωτώμενων.

Το προσφυγικό ζήτημα, η συνύπαρξη διαφορετικών ατόμων και ομάδων και η ανάγκη για ομαλή διαβίωση θα εμπνεύσει παρόμοιες προσπάθειες, η χρησιμότητα των οποίων θα είναι μεγάλη αν αξιοποιηθούν γόνιμα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Μαντόγλου, Α., & Μελέτη, Κ. (2013). *Επιστημονικός Λόγος περί Κοινωνικών Αναπαραστάσεων και Ιδεολογιών*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Μπεχράκης, Θ. (1999). *Πολυδιάστατη ανάλυση δεδομένων, μέθοδοι και εφαρμογές*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέα Σύνορα Λιβάνη.

Ξενόγλωσση

- Abric, J. C. (1993). Central system, peripheral system: their functions and roles in the dynamics of social representations. *Papers on social representations*, 2, 75-78.
- Abric, J. C. (1994). Pratiques sociales, représentations sociales. *Pratiques sociales et représentations*, 217-238.
- Abric, J. C. (2001). A structural approach to social representations. In K. Deaux & G. Philogène (Eds.), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions* (pp. 42-47). Malden, : Blackwell Publishing.
- Afouxenidis, A., & Petrou, M., & Kandylis, G., & Tramountanis A., & Dora Giannaki,(2017) Dealing with a Humanitarian Crisis: Refugees on the Eastern EU Border of the Island of Lesbos, *Journal of Applied Security Research*, Volume 12, p. 7-39.
- Allport, G. W., Clark, K., & Pettigrew, T. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Augoustinos, M,& Hanson-Easey, S, & Due, C. (2015) The essentialised refugee: representations of racialized 'Others', *The Cambridge Handbook of Social Representations*.
- Bion, W. R. (1952). Group dynamics: A re-view. *International Journal of Psycho-Analysis*, 33, 235-247.
- Bruneau, E., Kteily, N., Laustsen, L., (2017) The unique effects of blatant dehumanization on attitudes and behavior towards Muslim refugees during the European 'refugee crisis' across four countries, *European Journal of Social Psychology*, 645-662

- da Silva Rebelo, M. J., Fernández, M., & Achotegui, J. (2018). Mistrust, anger, and hostility in refugees, asylum seekers, and immigrants: A systematic review. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 59(3), 239–251
- Demoulin, S., Leyens J. P., Paladino M. P., Rodriguez R. T., Rodriguez A. P., & Dovidio, J., (2004). Dimensions of “uniquely” and “non-uniquely” human emotions. *Cognition and Emotion*, 18 (1), 71-96
- Durkheim, É. (1898). Représentations individuelles et représentations collectives. *Revue de Métaphysique et de Morale*, 6(3), 273-302.
- Gkionakis, N., (2016). The refugee crisis in Greece: training border security, police, volunteers and aid workers in psychological first aid, *Intervention*.
- Haslam, N. (2006). Dehumanization: An Integrative Review, *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), pp.252-264
- Hanson- Easey, S. (2009) Social representations of refugees: Place of origin as a delineating resource, *Journal of Community and Applied Social Psychology*, Volume 19, Issue 6, p. 506-514.
- Jodelet, D. (1989). Représentations sociales: un domaine en expansion. *Les représentations sociales*, 5.
- Kogan, I. (2017). Anti-semitism and xenophobia. *The American Journal of Psychoanalysis*, 77(4), 378-391.
- Moscovici, S. (1961). La psychanalyse, son image et son public [Psychoanalysis, its image, and its audience]. *Paris: PUF*.
- Moscovici, S. (2001) Why a theory of Social Representations? In: K. Deaux and G. Philogene *Representations of the Social*. Oxford: Blackwell.
- Opatow, S. (1990). Moral exclusion and injustice: An introduction. *Journal of social issues*, 46(1), 1-20.
- Sakalaki, M., Richardson, C., & Fousiani, K. (2017) Is suffering less human? Distressing situations’ effects on dehumanizing the self and others. *Hellenic Journal of Psychology*, 14(1), 39-63
- Mulkens, S. F. (2017). *The Dehumanization of Refugees: A Framework. An analysis of how dehumanization affects the lives of refugees in two different refugee camps/centers* (Master's thesis), Utrecht University, Holland.
- Skleparis, D., & Armakolas, I. (2016) The refugee crisis and the role of NGOs, civil society, and media in Greece, In: Phillips, D. L. (ed.) *Balkan Human Corridor*:

Essays on the Refugee and Migrant Crisis from Scholars and Opinion Leaders in Southeast Europe. Institute for the Study of Human Rights (ISHR), Columbia University: New York, pp. 171-184.

Sutter, A., (2017). *The Behavioural Consequences of the Implicit and Explicit Dehumanization of Refugees* Electronic Thesis and Dissertation Repository. 4449.

Torkington, K., Ribeiro, F., (2019) ‘What are these people: migrants, immigrants, refugees?’: Migration-related terminology and representations in Portuguese digital press headlines, *Discourse, Context and Media*, 22-31

Varvin, S., (2017) Our Relations to Refugees: Between Compassion and Dehumanization, *The American Journal of Psychoanalysis*, Volume 77, Issue 4, pp 359–377.

Wodtke, Geoffrey T. 2012. “The Impact of Education on Intergroup Attitudes: A Multiracial Analysis.” *Social Psychology Quarterly* 75:80-106.

Ιστοσελίδες

www.unhcr.org

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο.

E1. Αναφέρατε τρία θετικά και τρία αρνητικά χαρακτηριστικά που θεωρείτε ότι περιγράφουν τους πρόσφυγες.

Θετικά: 1..... 2..... 3.....

Αρνητικά: 1..... 2..... 3.....

E2. Αναφέρατε τρεις αξίες που θεωρείτε ότι είναι σημαντικές για τους πρόσφυγες.

1..... 2.....

3.....

E3. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι οι πρόσφυγες έχουν το καθένα από τα παρακάτω χαρακτηριστικά; Κυκλώστε την απάντηση που αντιστοιχεί περισσότερο στην άποψή σας. Για να απαντήσετε, λάβετε υπόψη ότι όσο περισσότερο πλησιάζετε το ένα ή το άλλο άκρο της κλίμακας τόσο περισσότερο σας εκφράζει το εκάστοτε χαρακτηριστικό.

1. Ψυχρός	1	2	3	4	5	6	7	Με ζεστασιά
-----------	---	---	---	---	---	---	---	----------------

2. Χωρίς ελεύθερη βούληση	1	2	3	4	5	6	7	Με ελεύθερη βούληση
---------------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---------------------------

3. Δεν ανταποκρίνεται στα συναισθήματα των άλλων	1	2	3	4	5	6	7	Ανταποκρίνεται στα συναισθήματα των άλλων
4. Χωρίς αυτονομία	1	2	3	4	5	6	7	Με αυτονομία

5. Ανορθολογικός	1	2	3	4	5	6	7	Ορθολογικός
------------------	---	---	---	---	---	---	---	-------------

6. Απολίτιστος	1	2	3	4	5	6	7	Πολιτισμένος
----------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

7. Παιδαριώδης	1	2	3	4	5	6	7	Ωριμος
----------------	---	---	---	---	---	---	---	--------

8. Αγροίκος	1	2	3	4	5	6	7	Εκλεπτυσμένος
-------------	---	---	---	---	---	---	---	---------------

E4. Είστε : (Βάλτε [X] στο αντίστοιχο τετράγωνο)

1. Άνδρας ☐ 2. Γυναίκα ☐ 3. Άλλο ☐

E5. Τι ηλικία έχετε : ετών

E6. Πού γεννηθήκατε;

E7. Πού κατοικείτε;

E8. Ποια είναι η χώρα καταγωγής σας;

E9. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο; (Βάλτε [X] στο αντίστοιχο τετράγωνο)

- 1. Κάποιες τάξεις Δημοτικού ☐
- 2. Απόφοιτος Δημοτικού ☐
- 3. Απόφοιτος Γυμνασίου ☐
- 4. Απόφοιτος Λυκείου ☐
- 5. Μεταλυκειακές σπουδές ☐
- 6. Πτυχιούχος Α.Τ.Ε.Ι. ☐
- 7. Πτυχιούχος Α.Ε.Ι. ☐
- 8. Μεταπτυχιακές Σπουδές ☐

E10. Ποιο είναι το επάγγελμά σας;

.....

Πίνακας 2α. Κατηγοριοποίηση θετικών και αρνητικών χαρακτηριστικών των προσφύγων και των αξιών τους

Θετικά χαρακτηριστικά	Θ.1 Συνεργατικότητα-Αλληλεγγύη	Αίσθημα ευθύνης, αλληλεγγύη, βοήθεια στον συνάνθρωπο, οικογενειάρχες, συνεργατικότητα, ενότητα, σύμπνοια, ομαδικότητα, δεμένοι μεταξύ τους, κοινωνικοί, ανταλλαγή ιδεών
	Θ.2 Δύναμη-αποφασιστικότητα	Αντοχή, δύναμη, δυναμικότητα, θάρρος, προσαρμοστικότητα, υπομονή, αποφασιστικότητα, κουράγιο, προθυμία, αγωνιστικότητα, κουράγιο, εργατικότητα, επιμονή, δραστήριοι, ρίσκο, ζωντανοί, ευθύτητα, αφοσίωση, διαλλακτικότητα, πίστη
	Θ.3 Αισιοδοξία-Ελπίδα	Αισιοδοξία, ελπίδα, προσδοκία, όραμα, όρεξη για ζωή, προσμονή, ελπίδα
	Θ.4 Καλοσύνη-Σεβασμός	Ευγένεια, καλοσύνη, στοργή, ευγνώμονες, θετικοί στη λήψη βοήθειας, χαλαροί, χαμογελαστοί, σεβασμός, μη ρατσιστικές εκδηλώσεις, εκτιμούν, κατανόηση, δεκτικότητα, αγάπη, ειλικρίνεια, αληθινοί, εμπιστοσύνη, ευαισθησία, ηθικοί
	Θ.5 Άλλο	Βιοτικό επίπεδο, διαφορετικότητα, Ευρώπη, ορισμένοι, χιούμορ, φθηνά εργατικά χέρια, φαντασία, νοσταλγία, παραπάνω πληθυσμός, φτωχοί, καταδιωκόμενοι, μόρφωση, δίψα για ελληνική γλώσσα, γνώσεις, ανταλλαγή ιδεών, έξυπνοι, δημιουργικότητα
	Θ.6 Καμία	Καμία απάντηση
Αρνητικά Χαρακτηριστικά	A.1 Παραβατική συμπεριφορά	Επιθετικότητα, άγριοι, αγροίκοι, παραβατικότητα, χωρίς τρόπους, αγένεια, βιαιότητα, ψέμα, πονηριά, θυμός, οργισμένοι, αχαριστία, εγκληματικότητα, υποκρισία, εριστικότητα
	A.2 Έλλειψη βούλησης-αποφασιστικότητας	Δε συνεργάζονται, άβουλοι, ανώριμοι, απροθυμία προσαρμογής, μαζοποιημένοι, άνανδροι, μοιρολατρία, απαθείς, μη δραστήριοι, μη συνεργάσιμοι, άπραγοι, δε δέχονται το διαφορετικό, αρνητικότητα απέναντι στις νέες συνθήκες τεμπελιά, ευκολόπιστοι, αναποφάσιμοι, ανυπαρξία ενότητας μεταξύ τους,
	A.3 Φόβος-άγχος	Άγχος, αγωνία, απόγνωση, πανικοβλημένοι, τρομαγμένοι, φόβος, ανασφάλεια, καχυποψία, άνανδροι, δύσπιστοι, διστακτικότητα, εσωστρέφεια, απόμακροι
	A.4 Έλλειψη ατομικής υγιεινής	Βρωμιά, αρρώστια,
	A.5 Επιμονή-Ανυπομονησία	Ανυπομονησία, επιμονή, θράσος, υπομονή, απαιτητικοί, βιασύνη, πεισματάρηδες,

Αξίες	A.6 Γνωστικό επίπεδο	ισχυρογνωμοσύνη, χειριστικοί, Άγνοια, έλλειψη ικανοτήτων, αδυναμία κατανόησης διαδικασιών, έλλειψη μόρφωσης, γλωσσική δυσκολία, δυσκολία στην επικοινωνία, αδαείς, αφελείς,
	A.7 Εξαθλίωση-Πόνος	Εξαθλίωση, κατατρεγμένοι, κουρασμένοι, απομονωμένοι, αποπροσανατολισμένοι, ευάλωτοι, ταλαιπωρία, ανέχεια, απομόνωση, απανθρωποποιημένοι, στέρηση, εκμετάλλευση από τους άλλους, πόνος
	A.8 Άλλο	Θρησκευτικός φανατισμός, ψυχρότητα, όρια, νομοταγείς, θρησκόληπτοι, επιβάρυνση, διαφορετικότητα, υπερβολή, πόλεμος, συγκρουόμενες απόψεις, αμετροέπεια, αγέλαστοι,
	A.9 Καμία	Καμία απάντηση
	Aξ.1 Οικογένεια	Οικογένεια
	Aξ.2 Θρησκεία	Θρησκεία
	Aξ.3 Ηθικές αξίες	Ηθική, τιμιότητα, εντιμότητα, τιμή, τήρηση υποσχέσεων,
	Aξ.4 Έθνος	Ομάδα, ήθη, πατρίδα, έθνος
	Aξ.5 Ψυχικές αξίες	Αισιοδοξία, συνέπεια, συνεργασία, υπομονή, αφοσίωση, κατανόηση, υπομονή, ειλικρίνεια, υπευθυνότητα, ευγένεια,
	Aξ.6 Ανθρωπιστικές αξίες	Αγάπη, αλληλεγγύη, αξιοπρέπεια, ειρήνη, ελευθερία, ισότητα, σεβασμός, υγεία, φιλία, ελπίδα, ανθρωπισμός,
	Aξ.7 Αξίες ζωής	Αυτάρκεια, ασφάλεια, εαυτός, εξασφάλιση, επιβίωση, ιδιοκτησία, κατοικία, ζωή, δουλειά, χρήμα, καλή ζωή ,
	Aξ.8 Άλλο	Τόπος διαμονής, γνώση διαδικασιών, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, κανόνες, αποδοχή, διάλογος, εκμάθηση γλώσσας, όρεξη, πρόοδος
	Aξ.9 Καμία	Καμία απάντηση.

Πίνακας 3: Συχνότητα εμφάνισης θεματικών κατηγοριών (θετικών και αρνητικών χαρακτηριστικών και αξιών) ως προς στοιχεία της ταυτότητα των συμμετεχόντων

Χαρακτηριστικά-Αξίες	Εργαζόμενοι	Γενικός πληθυσμός	Άνδρας	Γυναίκα	Γυμνάσιο-Λύκειο	Μεταλυκειακές σπουδές/A.T.E.I	Πανεπιστήμιο	Missing	Σύνολο
Θ.1 Συνεργατικότητα-Αλληλεγγύη	11	12	9	14	5	7	11	0	23
Θ.2 Δύναμη-αποφασιστικότητα	27	31	37	21	17	15	26	0	58
Θ.3 Αισιοδοξία-Ελπίδα	18	18	20	16	7	9	20	0	36
Θ.4 Καλοσύνη-Σεβασμός	28	20	24	24	12	9	27	0	48
Θ.5 Άλλο	11	11	13	9	7	9	6	0	22
Θ.6 Καμία	16	7	14	9	12	2	6	3	23
Σύνολο	111	99	117	93	60	51	96	3	210
A.1 Παραβατική συμπεριφορά	23	24	30	17	17	13	17	0	47
A.2 Έλλειψη βούλησης-αποφασιστικότητας	10	16	12	14	8	4	14	0	26
A.3 Φόβος-άγχος	19	13	18	14	8	4	20	0	32
A.4 Έλλειψη ατομικής υγιεινής	5	3	4	4	3	3	1	1	8
A.5 Επιμονή-Ανυπομονησία	15	10	14	11	8	7	10	0	25
A.6 Γνωστικό επίπεδο	9	5	8	6	1	3	10	0	14
A.7 Εξαθλίωση-Πόνος	16	10	13	13	7	5	14	0	26
A.8 Άλλο	9	7	13	3	3	8	5	0	16
A.9 Καμία	5	11	5	11	5	4	5	2	16
Σύνολο	111	99	117	93	60	51	96	3	210
Aξ.1 Οικογένεια	12	19	18	13	12	7	12	0	31
Aξ.2 Θρησκεία	12	14	16	10	6	11	9	0	26
Aξ.3 Ηθικές αξίες	3	9	5	7	1	5	6	0	12
Aξ.4 Έθνος	4	11	8	7	3	2	10	0	15
Aξ.5 Ψυχικές αξίες	21	4	10	15	5	3	16	1	25

Αξ.6Ανθρωπιστικές αξίες	32	9	23	18	11	5	23	2	41
Αξ.7 Αξίες ζωής	7	15	17	5	6	10	6	0	22
Αξ.8 Άλλο	6	3	3	6	6	0	3	0	9
Αξ.9 Καμία	14	15	17	12	10	8	11	0	29
Σύνολο	111	99	117	93	60	51	96	3	210
Γενικό Σύνολο	333	297	351	279	180	153	288	9	630